

N o u a

Revistă Română

pentru

Politică, Literatură, Știință și Artă

No. 11.

1 Junie 1900

Vol. 1.

CRONICA POLITICĂ SI ECONOMICĂ

Băncile de emisiune și circulațiunea monetară. (1)

In special Banca Națională Română.

II.

Să vedem acum ce rol joacă moneta metalică în economia unei națiuni și ce influență are ea asupra prețurilor și a dobânzilor.

Prețul mărfurilor depinde nu numai de cantitatea de monedă, dar și de influența creditului. Intr'o stare economică înapoiată, unde creditul este puțin dezvoltat, prețul se stabilește de cantitatea de monedă multiplicată prin rapiditatea circulațiunei sale, — de moneta care într'adevăr circulă, iar nu de cea tezauroasă; cînd însă societatea progresează pe terenul economic și creditul sub diferitele sale forme — credit de cont, polițe, cecuri, obligațiuni, bilete de bancă etc. — se dezvoltă, influența acestuia crește, iar aceia a monedei se micșorează și prețurile par a nu mai avea nici o legătură cu cantitatea ei. Intr'un cuvînt, prețurile par că se emancipează. Să nu se uite că or-care ar fi dezvoltarea creditului, baza întregului edificiu tot moneta rămîne; căci ea servă de măsurătoare a tuturor valorilor. Pentru ca un organism economic să nu sufere de contracțiunii monetare trebuie să existe o corelațiune foarte strînsă între cantitatea de monedă și toate instrumentele de credit,

care servă la transferarea valorilor. Dacă această corelațiune este șubredă, în momentele de criză, economia națională va suferi mari pierderi; căci atunci instrumentele de credit — polițe, cecuri, bilete de bancă etc. — ne mai fiind primite, toată lumea va cere plata în numerar. De aci dar trebuința unei baze metalice solide pentru orice țară. Această corelațiune face, că acolo chiar unde creditul este bine organizat, să se simtă nevoia unei cantități determinate de monedă metalică pentru un număr determinat de transacțiuni.

Creditul nu se află într'o stare fixă, din contra el este foarte variabil; ast-fel că, o micșorare sau o mărire a cantității de monedă nu va atrage dupe sine în tot-deauna nici scăderea nici urcarea de prețuri, dacă el va interveni ca corectiv. S'ar putea ca atunci cînd cantitatea de monedă se mărește biletele de bancă în circulație sau cecurile să scadă și vice-versa. Așa, de la 1890 înapoi producțiunea aurului a mers crescînd și totuși pînă acum cîți-va ani prețurile erau scăzute (1), și dacă de vre-o 2 — 3 ani asistaiū, în streinătate, la mari urcări, aceasta nu se datorește de cît foarte puțin — să nu zicem: de loc — cantității de numerar. Prețurile s'au urcat din cauza activității în afaceri, cea ce a făcut pe comercianți și industriași să recurgă

(1) Vezi «Noua Revistă Română», No. de la 15 Maiū.

(1) *Marché Financier* 1890/95 p. 420 — 430 rezumatul unei lucrări a profesorului *Rd. Leris* din Göttingen.

mult la credit. Cu drept cuvînt spune Lexis că «creditul este principalul auxiliar pentru urcarea prețurilor».

Dar dacă în actuala stare de dezvoltare economică și de organizare a creditului, cantitatea de monedă în circulație n'are un efect preponderent asupra prețurilor, nimic nu ne îndreptățește să îl negăm or-ce influență. Sunt cazuri, cînd cele-lalte cauze de urcare se află în repauz sau cînd mărirea sau micșorarea mijloacelor de plată devin prea întinse sau prea rapide, atunci influența monedei devine evidentă (1).

Influența prea mare a creditului poate fi însă desastroasă în timp de criză; căci în stările anormale rolul monetei devine important și prețurile vor scădea mult, dacă baza metalică este mică. O bază metalică solidă este dar necesară pentru a preveni scăderile prea mari de prețuri (2). Cu timpul însă, grație perfecționării în organizarea creditului și în organizarea economică în genere, chiar cu un stoc metalic mic, scăderile nu vor fi atît de nefaste ca în trecut.

Am văzut mai sus, că cu trecerea la un stadiu economic mai înaintat, influența cantității de monedă scade. Cu cît o stare economică este mai înapoiată, cu atît influența monetei este mai mare. Indiscutabil, că în urma descoperirii Americii, metalele prețioase importate în Europa, au adus o urcare enormă de prețuri și au schimbat dezvoltarea economică (3) iar pe la 1850, cînd s'au descoperit minele de aur în California și Australia, mulți economiști se așteptau la urcări mari de prețuri. Previziunile lor însă nu s'au realizat pe deplin; căci dacă luăm Franța, pe de o parte abundența de numerar a adus o stimulare în afaceri prin urmare volumul tranzacțiilor crescuse (4); iar pe de altă parte, o cantitate enormă de argint a fost exportată — de oare-ce argintul avea atunci o valoare mai mare —, și aurul îi luase locul în circulație... S'a calculat, că între anii 1850—1865 excedentul importului de aur peste exportul de aur și argint se urca la 1.669 milioane — din care numai o parte a fost transformată în monedă (5). În acest timp

și instrumentele de credit cîștigase în Franța un loc însemnat în afaceri,—cea ce ar fi contribuit și mai mult la urcarea prețurilor. Inșă și populațiunea și producțiunea Franței nu rămăsese pe loc și aceasta a făcut ca prețurile să nu se urce de cît 20—30% (1).

Intre 1873 și 1890, se înregistrează în genere prețurile scăzute. Această stare de lucruri se datora mai multor circumstanțe; bimetalistii însă o exploatau în favoarea tezei lor, și o atribuiau contracțiunei monetare ce s'ar fi ivit în urma excluderei argintului ca monedă principală din circulație (2). Nu se poate nega că există o părțică de adevăr în teza lor: că politica monetară inaugurată de Germania, după înființarea imperiului, a precipitat scăderea argintului și că aceasta a adus un deranj în relațiunile comerciale ale Europei cu extremul orient și țările cu monete de argint; de oare-ce cu multă greutate se putea urca prețul mărfurilor europene în aceste țări. Și ast-fel s'a provocat o criză în industriile de export. De aci însă pînă a pretinde că scăderea tuturilor mărfurilor se datora contracțiunii monetare este o mare greșală. Dacă multe mărfuri au scăzut din preț, nu trebuie să se uite influența colosală ce au avut îmbunătățirile tehnice în producțiune și perfecționarea mijloacelor de transport. Și de ar fi fost o contracțiune monetară, trebuia ca scăderea să fie generală; toate prețurile ar fi trebuit să scadă, în aceiași proporție și în raport cu variațiunile argintului. Aceasta însă nu s'a întîmplat și la salarii și în multe mărfuri avem de înregistrat o urcare enormă de la 1870 încoace (3).

De la 1897 se observă o urcare aproape generală de prețuri. Se poate pretinde oare, că aceasta se datorește producțiunii aurului care ar fi mărit cantitatea de monedă? Este admisibil că 10 miliarde, la cît se ridică producțiunea aurului între 1891—1899 (4) să fi provocat urcarea enormă de prețuri. Dar urcarea nu se manifestă de cît la 1897 și aurul produs pînă atunci era de 6 miliarde... și-apoi să nu se uite, că în acest timp Rusia, Austria, Indi, Japonia etc. au căutat să se aprovizioneze cu aur pentru reforma

(1) *Marché Financier* 1896/97 p. 510—520 rezumatul lucrării lui *de Foville*.

(2) *Marché Financier* 1894/95, p. 420

(3) Leroy Beaulieu op. cit III p. 221—228

(4) Laveleye, *La Monnaie et le Bimetallisme* p. 47

(5) *Marché Financier* 1894/95, p. 383.

(1) Leroy Beaulieu, op. cit. III, p. 229—230 Arnauné, op cit. 27—32.

(2) Laveleye, *La monnaie* etc.

(3) Leroy Beaulieu, op. cit. III, p. 308—332.

(4) I. Basch, *Wirtschaftliche Weltlage* p. 60.

valutei lor, așa că cantitatea rămasă în Europa centrală trebuie să fie mică.

Nu se poate tăgădui cu toate acestea, că producțiunea aurului a adus un stimulant în afaceri; însă urcarea materiilor prime, făr, bumbac, cărbuni etc. se explică mai bine prin dezvoltarea ce a luat industria în Germania, Franța, Angliera și Statele-Unite. — Această dezvoltare este provocată prin marile lucrări întreprinse de state și comune și prin aplicarea electricității în industrie.

Urcarea colosală de prețuri a probat din nou, că cantitatea de monedă n'are influența ce 'i se atribuie și că principalul factor al mișcării este *creditul*; căci în timpul unei activități economice generale, încrederea în reușita întreprinderilor crește,— cea ce favorizează operațiunile de credit. Fenomenele monetare și economice observate în timpurile din urmă dau dreptate acelor care susțin că importanța monedei metalice este mai mult ca să dea o bază solidă întregii organizațiuni a creditului. Or această bază se poate da și de aur, de oare ce se produce în cantități suficiente; cu toate acestea este drept, că dacă producțiunea aurului n'ar fi crescut, nici Rusia nici cele-lalte state nu și-ar fi putut reforma regimul monetar...

Laveleye (1) împreună cu alți economiști a prezis încă înainte de 1873, că demonetizarea argintului va da naștere unei crize; am văzut însă, că scăderea prețurilor se datora și altor cauze; iar la 1891, că dacă se vor descoperi mine bogate de aur, atunci efectele rele ale contractiunei monetare vor dispărea. Am văzut într'adevăr, că de la 1897 prețurile s'au urcat; însă nu stău într'un raport de cauzalitate cu cantitatea de aur produsă. Cauza principală este dezvoltarea industrială. Cantitatea de aur a fost bine venită, ca să urmeze și să stimuleze această dezvoltare.

Acum naște întrebarea, între cantitatea de monedă și dobânzile există vre-o legătură?

Pentru ca să răspundem la această chestiune, trebuie să ne aducem aminte de rolul monedei în viața economică. Moneta servă drept măsurătoare a valorilor și de instrument de schimb. Cu progresarea unei societăți, cu organizarea creditului, importanța monedei ca instrument de schimb devine mai mică. Prin monedă ne putem procura or-ce obiect; ea singură are un târg universal și este acceptată de toată lumea. Toate

cele-lalte valori, pentru ca să fie schimbate între ele, trebuie să fie evaluate sau transformate în monedă. Moneta prin ea însăși nu satisface nici o trebuință; ea însă ne dă mijlocul de a ne procura or-ce lucru.

Evoluțiunea economică a înlocuit mijloacele primitive de schimb prin metalele prețioase; iar acum în urmă tinde să înlocuiască pretutindeni argintul prin aur. Dar și cu aurul se face mai multă economie în calitatea sa de instrument de schimb, grație organizării creditului. Pare că progresul nu se va opri aci și tindem spre idealul lui Ricardo: de a conserva aurul pentru relațiunile internaționale, iar în interiorul țerei să serve ca etalon și să fie integral înlocuit cu hîrtia monetă. (1) Unii economiști merg și mai departe și cred că evoluțiunea finală ar fi eliminarea desăvîrșită a monedei din relațiunile economice și sociale (2).

Or-ce societate are trebuință de o cantitate anumită de monedă pentru transacțiunile sale, și chiar acolo unde creditul este bine organizat, cu dezvoltarea transacțiunilor trebuie mărită cantitatea de monedă. Însă aceasta nu trebuie să crească în mod disproporțional; căci ar favoriza urcările de prețuri și ar urma apoi importul de mărfuri, pînă la restabilirea echilibrului, ceea ce adesea nu se poate face fără crize. Un exemplu 'l avem în istoria economică a Germaniei. După resbelul de la 1870, miliardele franceze au fost întrebuințate a mări circulațiunea monetară a țării și au stimulat foarte mult întreprinderile industriale. Germania 'și prepara terenul pentru a trece la monometalismul de aur, fără a micșora însă imediat cantitatea de argint. Cît timp a ținut activitatea comercială nimic nu arăta, că circulațiunea monetară este în pericol, ba chiar și biletele de bancă crescuse. La 1873 izbucnește criza și la 1874 se observă un export mare de aur, cea ce arată că reforma monetară era amenințată. Numai măsurile ce s'au luat atunci prin retragerea unei părți de argint și prin micșorarea circulațiunei de bilete, s'a putut evita nereușita reformei (3). Dacă odată cu începerea reformei se retrăgea din argint, de sigur lu-

(1) *Marché Financier*, 1894/1895, p. 429.

(2) G. de Greef, *Le Credit Commercial et la Banque Nationale de Belgique*, p. 29—71.

(3) Helfferich, *Geschichte der deutschen Geldreform* p. 353—361, 376—386.

(1) *La Monnaie et le bimetalisme*, p. 64 și 87.

crurile n'ar fi ajuns la o stare atât de critică!

Odată cu dezvoltarea unei societăți, cu eșirea din starea agrară, se simte nevoie de mari lucrări pentru ridicarea economiei naționale, se simte trebuința de capitaluri pe cari oamenii nu le au în cantități suficiente. Această cerere influențează asupra recompensei ce trebuie dată capitaliștilor și interesul se urcă. Ridicarea intereselor face, ca capitalurile stroine cari sunt efține, să vină în țară și contribuie la scăderea lor. Aceasta când nimic nu se opune imigrațiunilor de capitaluri. Incontestabil, capitaluri pot veni în mare parte în monetă; însă ea nu rămâne în țară; ci se exportează pentru mărfurile și mașinile necesare îmbunătățirilor de care se simte nevoie. Dacă aceste capitaluri vor fi fost bine întrebuințate, atunci nu se ivește nici un rău pentru economia națională; căci prin excedentele ce vor da se va putea plăti interesele și amortizările. Când însă capitalurile vor fi fost rău întrebuințate, consecințele importărei lor pot fi foarte rele, de oare-ce țara ne-avînd atunci excedente pentru a face față plăților în streinătate, va trebui să plătească din fondul social. Și dacă acesta este mic, falimentul va bate la ușă.

Se poate întîmpla deci cu o națiune ceea ce se întîmplă cu un risipitor. Perioda împrumuturilor va fi o perioadă de falsă prosperitate.

Dar importul de capitaluri nu produce pretutindeni același efect. Efectul este diferit, după gradul de dezvoltare al fiecărei țări.

Intr'o țară înapoiată, unde trebuințele sociale sunt mari din cauza lipsei de capitaluri, iar îmbunătățirile tehnice se găsesc d'abia la începutul lor, importarea capitalurilor sub formă de monetă stimulează producțiunea națională și reduce dobînzile.

Afară de aceasta, în țările bogate, cu industrie dezvoltată, dar lincezîndă, importul de aur poate să nu serve, ca să procure capitaluri pentru îmbunătățirile tehnice, ci pentru a cumpăra articole fabricate. Acest import stimulează producțiunea, și nu numai prețurile, dar chiar și dobînzile se pot urca. Așa s'a întîmplat în Europa la 1850, când cu descoperirea aurului în California și Australia. Interesul mijlociului s'a ridicat din cauza stimulațiunii ce s'a dat afacerilor, cari apoi cereau noi capitaluri (1). Or can-

(1) Laveley, *La Monnaie et le Bimetallisme* p. 48.322-Dr. Mayne, op. cit. p. 12-14.

titatea importată ar fi trebuit să micșoreze interesele, dacă ar exista o legătură intimă între acestea și monetă. Interesele au scăzut tocmai în timpul lichidărei crizei de la 1857, căci afacerile încetase a mai fi productive, iar cerința de capitaluri era mică. Tot asemenea și între 1871—1873 interesele se ridică, din cauza marelui activității industriale când se întrebuița multe capitaluri. După 1873, criza izbucnește, capitalurile devin timide, afaceri nu se mai fac și interesele scad. (1) Intre anii 1875—1897 vedem că interesele sunt mai mici (afară de 1882, 1889, 1893, ani de criză) în termen mijlociului de cît de la 1899 încoace. Indată însă ce afacerile încep să ia o dezvoltare mare și interesele se urcă. De vre-o trei ani fondurile publice, precum și cele-l'alte valori cu interese fixe scad într'una, iar scontul este mai urcat. Și tocmai în acest timp producțiunea aurului este foarte mare (1052 milioane în 1896, 1212 în 1897, 1400 în 1898 și 1500 în 1899). Or, dacă cantitatea de aur ar fi avut o influență determinată asupra intereselor, acestea ar fi trebuit să scadă, iar nu să se urce. (2)

Din toate acestea rezultă, că cu cît înaintăm în dezvoltarea economică, cantitatea de monetă în circulație n'are, în timp normal, influența ce i se atribue nici asupra prețurilor nici asupra dobînzilor. Ambele fenomene depind de activitatea economică, care prin ajutorul mijloacelor de credit facilitează transferarea capitalurilor, urcă prețul mărfurilor și ridică interesele. Nu se poate tăgădui însă, că importul de monetă poate servi ca stimulant în afaceri. În țările sărace, unde capitalurile lipsesc, creditul este puțin înaintat, iar acumulările se fac în monetă, fie din cauza nesiguranței politice sau neîncrederii în onestitatea oamenilor,—cantitatea de monetă în circulație are însă o mare influență atât asupra prețurilor cît și asupra dobînzilor. (3)

Dar dacă în timp normal interesele depind de abundența capitalurilor, și prețurile de importanța creditului, în timp anormal de criză și resbel, când toți aceia cari au împrumutat își cer banii, — creditele sub diferite forme:

(1) Helfferich, *Beiträge z. Geschichte der deutschen Geldreform* p. 292—297.

(2) *J. d. Economistes* 15 Mars et 15 Avril 1899. R. G. Lévy: *Le Taux Actuel de l'Intérêt* p. 324—328.

(3) *J. d. Economistes* 15 Mars et 15 Avril 1899 A. C. *Le taux actuel de l'interêt* 324—328.

polițe, cecuri, bilete de bancă etc., încetează de a mai funcționa, iar prețul mărfurilor scade și interesele se urcă. În aceste momente moneda și reia influența, preponderența și dacă cantitatea ei va fi mică, prețurile vor scădea mult, iar interesele se vor urca.

Funcțiunea economică a creditului este mare. Aceasta facilitează circulațiunea capitalurilor... Și când creditul este bine organizat, circularea capitalurilor va fi mai rapidă și interesele mai mici... Dacă n'ar exista creditul și neguțătorii ar fi siliți să cumpere și să vînză cu bani, dacă nici biletele, nici polițele, nici cecurile n'ar fi primite, atunci de sigur prețul mărfurilor ar fi scăzut și interesele ridicate. Aceasta este starea țărilor înapoiate: dobînzii mari la cantitatea de monedă împrumutată și prețuri mici la mărfuri. Când creditul se dezvoltă, comercianții vînd și cumpără cu polițe și nu caută să și procure monedă metalică; cînd biletele de bancă sunt primite tranșaciunile devin mari; și în fine cînd cecul nu este refuzat, nimeni nu mai ține bani în sărtar... Baniș vor fi depuși la bancă; și ea îi va ține la dispoziția acelor care au trebuință. Pe de o parte depunătorul primește o mică dobîndă; iar pe de altă parte baniș vor servi ca să alimenteze comerțul.

Așa dar, o bună organizație a creditului, prin aceea că facilitează transferarea capitalurilor și provoacă acumularea lor, contribuie la micșorarea dobînzilor. Această organizație a creditului trebuie să se facă treptat, odată cu îmbogățirea poporului. Așa s'a dezvoltat creditul în Anglita, Franța, Germania. Creditul nu creiază nimic; el nu face de cît să ajute formarea capitalului, să ușureze circularea lui și să economiseze moneda. O țară, care prin legi și obiceiuri, dă o mare siguranță creditului este o țară de viitor și pe cale de progres.

Deci circulațiunea monetară n'are în tot timpul aceeași importanță: în țările sărace și în timpuri de crize economice și politice, ea are o influență foarte mare: moneda este atunci unicul mijloc de transferare a capitalurilor și a obiectelor necesare; în țările bogate și în timpuri normale circulațiunea fiduciară are o influență mult mai mare, — și prin circulațiunea fiduciară înțelegem nu numai biletele de bancă, dar și traite, polițele, cecurile, etc.

Dar deși importanța circulațiunii monetare sca-

de odată cu progresul economic al societății, totuși, de oare-ce întreaga circulațiune fiduciară se bazează pe cea monetară, este bine ca aceasta să fie cît se poate de sănătoasă și solidă. Relațiunile economice între națiuni se fac în vederea modului metalic de lichidare.

Să vedem acum care este influența circulațiunii fiduciare.

Dintre toate instrumentele de credit—trata, polița, cecul, biletul de bancă, — cel mai important este acesta din urmă și aceasta nu pentru că ar servi mai mult la tranșaciuni cîci în Anglita și Statele-Unite cecul este mai întrebuintat — dar pentru faptul că înlocuește perfect moneda și posedă o mai mare elasticitate.

S'a discutat mult asupra importanței biletului de bancă și a deosebirei lui de celelalte instrumente de credit. Orî cîtă analogie ar avea cu trata, cecul și polița, totuși există o diferență foarte mare: nici un instrument de credit nu îndeplinește așa de bine rolul monetei ca biletul de bancă. Trata, polița, cecul nu se pot transmite fără gir, cea ce constituie o datorie către purtătorul cel nou; pe cînd pentru biletul de bancă nu se cere nici o formalitate. Este o diferență formală; una de o mare importanță; de oare ce prin această ușurință de a circula el se apropie de monedă. Pe cînd trata, polița, cecul, plățile prin compensațiuni au un cerc restrîns de circulație; biletul de bancă circulă în toate straturile sociale și pentru or-ce afaceri. Trata și polița trebuie să fie prezentate la plată la un timp anumit; cecul în 24-48 oare în Anglita și în 5 zile în Franța. Pentru biletul de bancă nu există asemenea obligațiuni: el este plătit la vedere, prin urmare se poate prezenta or cînd și adesea nu se prezintă de loc. El poate circula luni, ani de zile, înainte de a reveni la instituțiunea care l'a emis.

Această identitate formală între biletul de bancă și monedă, contribuie ca publicul să nu mai facă nici o distincțiune între amîndouă. Biletul este primit în locul monetei chiar cînd n'are un curs legal; el liberează de plata or-cărei datorii; și acela care primește biletul n'are nici un recurs în contra aceluia care i l'a dat: contrariu pentru trată, poliță și cec.

Dar am spus că biletul de bancă este și mai elastic. Pentru ca să poată posedea această calitate se cer două condițiuni: mai întăiu, ca ban-

ca ce le emite să se bucure de un credit nelimitat și, al doilea, să nu se pună restricțiuni emisiunii. Această elasticitate a biletului de bancă devine evidentă în timpul de jenă și criză, când celelalte instrumente de credit nu mai sunt primite de nimeni. Atunci le înlocuiește și evită astfel nenorocirea. Am văzut că în timpul de criză, în Engiltera, faptul că se permisese băncii de a mai emite bilete, a potolit panica. Biletul de bancă este dar un organ important și necesar al economiei moderne de credit. (1)

Din toate acestea se vede importanța biletului de bancă și de aceea este necesar o garanție solidă. În Engiltera în tot timpul secolului trecut, discuțiunile cari se raportaū la afacerile de bancă, aveaū în vedere emisiunea de bilete. (2) Evoluțiunea economică a arătat însă, că se pot face afaceri mari chiar fără dreptul de a emite bilete. În timpul când alte instituțiuni nu existaū, băncile de emisiune aū jucat un rol însemnat în societatea economică, ca bănci de scont. Înainte de 1844 în Engiltera, exista libertatea de emisiune pentru societățile de mai puțin de șase persoane și pentru societățile anonime în afară de Londra (de la 1836). Această libertate a adus un bine, a adus însă și un rău: un bine, căci a făcut educațiunea economică a publicului, care a înțeles importanța biletului de bancă, și a favorizat obiceiul depozitelor; — și un rău, căci de multe ori a înăsprit crizele.

Asupra punctului, dacă libertatea emisiunii de bilete a provocat sau nu crizele, s'a discutat foarte mult. Autorul legii de la 1844, Robert Peel, credea că într'adevăr crizele sunt datorite emisiunii de bilete și spera, că o limitare riguroasă le va împedeca. Evenimentele posterioare nu 'i-aū dat însă dreptate; căci crizele n'aū încetat a se ivi. S'a văzut atunci, că nu biletul de bancă în sine, ci întinderea prea mare a creditului și unele evenimente neprevăzute—provocau crizele. Ori-ce s'ar zice, dacă o bancă de emisiune nu știe să pună frîu speculațiunei, prin îngreunarea creditelor, ea va putea aduce un mare rău țarei... Când speculațiunea se găsește la începutul ei, băncile nu pot emite mai multe bilete de cît se simte nevoie în circulație; când însă ea este înaintată și nimeni nu poate sau nu vrea să vînză,

atunci se cer împrumuturi mari, fie prin scont de efecte comerciale, fie prin lombardare de efecte publice. Aceasta ar avea poate ca consecință o amînare a crizei, iar nu prevenirea ei... Și dacă băncile de emisiune nu vor fi prudente, atunci criza va fi teribilă (1).

Că banca Engliterei, precum și celelalte bănci, n'aū știut să ia măsuri la timp și aū înăsprit criza, ne o dovedește istoria în de ajuns (2). Înainte de 1844 Banca Engliterei nici că avea obiceiul să ridice scontul în timp de criză. Așa la 1825 și 1839 ea nu l'a ridicat de cît în ultimul moment, în toiul crizei. Și chiar după legea de la 1844, ea pare că nu învățase nimic din nenorocirile trecute, și în 1847 nu l'ridică la timp. De asemenea și la 1567 n'a procedat energic. D'abia de la 1860 încoace, Banca Engliterei a învățat să mînuiască scontul cu multă pricepere.

Experiențele ce s'aū făcut înainte de 1844 cu libertatea de emisiune și imposibilitatea în care se afla Engiltera de a regula circulațiunea monetară și fiduciară, a impus legislatorului măsuri energice... Nici o necesitate politică n'a făcut, ca să interzică băncilor ce se vor crea pe viitor de a emite bilete și să limiteze dreptul celor existente; numai necesități economice și financiare aū impus o măsură așa de severă... S'a recunoscut că o bancă centrală singură poate să reguleze circulațiunea monetară. Că nu este posibil a avea o circulațiune sănătoasă, cu mai multe bănci de emisiune, ne-o probează astăzi și Elveția. De ani de zile se observă în această țară un schimb asupra străinătății cu totul nefavorabil. De aci nevoia unei bănci centrale, cu dreptul exclusiv de a emite bilete. (3) Inspectorul federal al băncilor de emisiune cere de mult crearea unei bănci unice. Există într'adevăr și defecte în legea actuală; dar principalul defect este lipsa unei bănci centrale mari (4) Singure Statele Unite mai aū o pluralitate de bănci, cu drepturi limitate de emisiune în raport cu capitalul. Dar și în Statele-Unite, prin însăși dezvoltarea economică băncile asociate din New-York aū ajuns să joace rolul de centru regulator al circulațiunei monetare. S'a văzut chiar

(1) Wagner. op. cit. p. 476

(2) Scharling, op. cit. p. 112—113.

(1) Mile op. cit. p. 397.

(2) Laveleye. Le Marché Monétaire p. 19—28, 187—190.

(3) Messages du Conseil Fédéral à l'Assemblée Fédérale du 32 Oct. 1894 et du 24 mars 1899.

(4) Marché Financier 1897/1898 p. 477—479.

că în timp de crasă aceste bănci mari au emis certificate de lichidare, bazate pe valori mobiliare,—și ast-fel au ușurat mult piața...

Deci necesități economice și monetare impună limitarea dreptului de emisiune a micelor bănci și împuternicirea Băncii Engliterei. Trebuia însă o limitare atât de riguroasă? Se poate pretinde, că da. Căci conducătorii băncii pierduse adesea din vedere interesul superior al țării și căuta să facă cât mai multe afaceri. Am văzut că înainte de 1844, Banca Engliterei ridica scontul foarte rar și cât se poate de timid. Directorii credea că misiunea băncii este să sconteze or-ce poliță bună, fără a ține seamă de emisiunea de bilete sau micșorarea încasului metalic (1).

În asemenea condițiuni nu se poate nega, că legea lui Peel a adus un mare serviciu. Prin limitarea riguroasă, ea a forțat Banca Engliterei să devină mai prudentă și mai înțeleaptă în politica sa de scont. Ast-fel s'a putut crea o tradiție sănătoasă în afaceri.

Afară de aceasta, faptul că în circulațiunea fiduciară domnia o anarhie înainte de 1844, impunea o reglementare severă; căci acolo unde există anarhie numai măsurile energice pot crea ordine. O confirmare a acestui adevăr o găsim în istoria Băncii Daneze. Danemarca avusese deranjări serioase în circulațiunea monetară și ca să pună capăt acestora impuse băncii la 1845 a garanta pe jumătate cu monetă, biletele în circulațiune, cari nu trebuiau să treacă peste 48 milioane coroane. De abia la 1859 se imită legea lui Peel și i se dă o mai mare elasticitate. (2) De asemenea putem cita și imperiul German, care înainte de 1875, suferise din cauza emisiunilor prea mari de bilete. Aceste bilete împiedeau circulațiunea și aduceau un deranj mare în comerț. În Parlament toată lumea era convinsă de necesitatea unei limitări (3). A trebuit deci o lege riguroasă, pentru a pune frâu excesului de emisiune. S'a cerut acelor bănci cari nu voiau să limiteze emisiunea pînă la valoarea capitalului, să plătească peste contingentul ce li se fixa și nu trebuia să fie acoperit cu monetă, câte 5% impozit. Numai printr'o măsură ca aceasta a

putut imperiul german să creeze ordine în circulațiunea fiduciară. Și, în fine, avem de curînd exemplul Băncii Rusiei. Imperiul rus sulerise de neajunsurile hârtiei monetă și de miseriile cursului forțat și cînd după multe greutăți a reluat plata în aur, a găsit cu cale să introducă un sistem strict de bancă, pentru ca să facă educațiunea poporului în privința circulațiunii monetare și fiduciare și în privința acordării creditelor în afaceri (1).

Dar dacă Franța și Belgia n'au recurs la sisteme riguroase de bancă, apoi nu trebuie să se uite, că aceste țări n'au avut să îndure crize atât de grele ca cele-lalte țări. În Franța chiar circulațiunea fiduciară era limitată, prin faptul că Banca nu emitea înainte de 1847 bilete mai mici de 500 fr. D'abia la 1847 se scoboră la 200 fr. și la 1848 la 100. Aceste restricțiuni au avut darul de a ține în frâu circulațiunea biletelor și a influența asupra creditelor ce trebuia să acorde banca. Dar și creditele erau puțin dezvoltate și se plătea mai mult cu bani, din cauza formalităților numeroase și inutile ce loveau în transacțiunile comerciale (2). Afară de aceasta, Franța înainte de 1850, fie că de fapt avea monometalismul de argint, fie din cauza lipsei căilor de comunicație, n'avea legături întinse cu țările streine și, prin urmare, crizele ce le loveau nu produceau un resnet puternic aci (3). Pentru acest motiv și Banca a putut menține scontul aproape fix. De la 1850 economia națională devine mai agitată, Banca Franței profită de propriile experiențe și de cele făcute în Englitera, și ridică scontul la trebuință. De la 1865 ea încetează însă de a-l mai ridica des și făcea uz de dispozițiunile legii, care îi da dreptul de a plăti în aur sau argint. Aceasta a condus la inaugurarea sistemelor de prime

Restricțiunile ce se impuneau Băncii Franței în circulațiunea fiduciară, cercul restrîns al afacerilor, prudența în conducerea și bogăția monetară — consecința bogăției reale a țării — au împiedecat ca Franța să sufere convulsii economice ca Englitera. De la 1820 încoace biletele sale au fost în tot-d'a-una plătite în monetă la cerere, afară de 1848 și 1870—1873 cînd se declarase cursul forțat.

(1) Scharling, op. cit. p. 93, 100, 149.

(2) Scharling, op. cit. p. 284--88.

(3) Hellferich, Geschichte der deutschen Geldreform p. 291, și Zur Erneuerung d. deutschen Bankgesetzes p. 3—14.

(1) V. Schulze-Gävernitz, Volkswirtschaftliche Studien aus Russland, p. 484.

(2) Dictionnaire du Commerce p. 409.

(3) Scharling op. cit. p. 170, 184

Dar astăzi nici Franța, Belgia și Olanda n'au o circulațiune monetară sănătoasă — din cauza cantității enorme de argint — și totuși își păstrează în limite favorabile cursul schimbului. Franța întrebuițează politica de prime pentru a îngreuna exportul aurului. Aceste prime au variat între 1—12 ‰. Belgia a plătit în monedă la cerere. Iar Olanda a plătit în tot-de-auna în aur, n'a făcut nici o dificultate, pentru ca să nu deranjeze schimbul asupra streinătății. (1)

Exemplul acestor țări ne arată pînă la evidență, că chiar atunci cînd circulațiunea monetară nu este perfectă, se poate menține paritatea cu țările streine, dacă balanța economică este favorabilă.

Să revenim însă la legea lui *Robert Peel* de la 1844.

Această lege n'a putut împedeca crizele, afară de partea ei educativă, că a făcut ca biletele să fie absolut convertibile în aur. Și numai pentru acest fapt se găsesc economiști și oameni de afaceri cari apără sistemul englez. Am relevat însă mai sus, că convertibilitatea se datorește și faptului, că Anglittera are monometalismul pur de aur și or-ce sistem de bancă o poate asigura, dacă băncile sunt perfect conduse.

Această limitare riguroasă a avut și un mare efect în ceea ce privește organizarea creditului. Ea a favorizat înființarea băncilor de deposit, ceea ce, la rîndul său, a dat o mai mare dezvoltare cecului. (2) S'a observat de mult, că atunci cînd se pun stavile unei forme de credit — aci biletul de bancă — cele-lalte forme vor lua un mai mare avînt — ceea ce s'a și întîmplat în Anglittera (3).

Anglittera a fost pusă în alternativa de a-și procura o cantitate din ce în ce mai mare de aur, odată cu creșterea transacțiunilor, sau să întrebuițeze sistemul de compensațiunii, *Clearing*. Astăzi avem în Anglittera un triplu sistem de compensațiunii (4). Mai întîiu, compensațiunile la băncile mici între clienții lor; al doilea la băncile de prima ordine, și, în fine compensațiunile ce se fac zilnic de două ori la *Clearing House* între băncile care sunt admise aci. Soldurile

debitoare sau creditoare se lichidează prin virimente la Banca Anglitterei. Numai 26 case de bancă fac parte din *Clearing House*. (Camera de compensațiunii).

Grație acestor compensațiunii Anglittera face afaceri considerabile cu o cantitate limitată de monedă și bilete de bancă. La 1844 biletele neacoperite cu aur pentru toată Anglittera se urcase la 32 milioane. Astăzi biletele neacoperite sunt de 28 milioane.

Dacă sistemul de compensațiunii prin *Clearing* sunt dezvoltate în Anglittera, virimentele n'au aceeași importanță. Virimentele, de la o margine la cea-laltă a țării, presupun o rețea de agenții și sucursale. Banca Anglitterei are puține sucursale. Ea face virimente în Londra și în sucursalele unde există camere de compensațiunii. Cît privește în cele-lalte bănci anonime, din care unele au peste 100, altele chiar peste 250 sucursale, nu știm cît sunt de dezvoltate virimentele.

Vedem dar, care au fost efectele legii lui *Robert Peel*. Scumpindu-se biletul de bancă, el a fost înlocuit prin alte mijloace de circulațiune și de plată. Acest fenomen se observă și în Statele Unite. Aci, prin amortisirea repede a datoriei naționale, efectele publice nu mai rentau, ca să serve la garantarea biletelor de bancă, mai ales că băncile trebuiau să mai plătiască și 1%, imposit pentru emisiune. Acest motiv de rentabilitate a forțat pe bănci ca s'o limiteze, cît timp dobînzile erau scăzute. De la 325 milioane dolarî în 1881, biletele scăzuse la 123 mil. în 1890, pentru a se urca apoi la 230 mil. în 1897 (1). De curînd Statele-Unite și-au îmbunătățit organizațiunea monetară; ele au trecut definitiv la monometalismul de aur și au modificat legea băncilor. Emisiunea de bilete devine mai puțin costisitoare și probabil că suma în circulațiune va crește (2)

Și în Statele-Unite, ca și în Anglittera, pe de o parte progresul economic, iar pe de altă parte greutatea ce se puneau emisiunii de bilete, au condus la generalizarea cecului și la perfecționarea compensațiunilor. Dăm aci o mică statistică, din care se vede cît de întrebuițat este cecul în Statele Unite și în Anglittera. Incă la

(1) De Greef, op. cit. p. 169.

(2) Wolovski, *Question des Banques*, p. 369.

(3) Mill, op. cit. p. 327. Scharling, op. cit. p. 117.

(4) *Dictionnaire du Commerce*, p. 891.

(1) Scharling, op. cit. p. 313.

(2) *Economiste Français*, 7 avril 1900, p. 446.

1880, din plățile făcute la bănci, 97,23 % la Londra, 86,78 % la Edimburg și 89,90 % la Dublin se lichidau prin cecuri; 2,04 %, 12,67 % și 8,53 % prin bilete de bancă și restul prin monetă. Iar din ancheta făcută la 1896 în Statele-Unite, rezultă că la cele 5.530 bănci în-trebate, plățile s'au lichidat 92,60 % prin cecuri, 6,30 % prin bilete de bancă și hîrtie monetă și restul 1,10 % prin monetă metalică (1)

În Statele-Unite s'a mai observat și următorul fapt. Orî de cîte orî legislațiunea măria moneta de hîrtie în circulațiune, plățile prin cecuri scădeau. Așa pe cînd la 1881 cecurile formau 95% din plăți, la 1890 și 1892 nu găsim de cît 91 și 90,61%. În această perioadă Statele-Unite emisese multă hîrtie bazată pe cumpărările de argint (2). După suspendarea legii, care obligă pe guvern ca să cumpere lunar o cantitate determinată de argint, plățile prin cecuri se urcă la 92,60%, iar cele prin hîrtie monetă scad de la 8,10% în 1892 la 6,30% în 1896.

Aceste modificări sunt caracteristice. Ele ne arată, că atunci cînd moneta se mărește în circulațiune, cele-lalte forme de plată pot să piardă din importanță. Așa, dacă cantitatea de aur în circulație s'ar mări, biletele de bancă și cecurile n'ar mai circula poate atît.

Știm că în Germania legea impune limite emisiunii de bilete. Aceasta a atras după sine introducerea a celor-lalte mijloace de plată. Dar pentru că aci evoluțiunea economică nu era prea înaintată, iar bănci de deposit se găsea în mic număr, compensațiunile nu se puteau introduce pe o scară întinsă. Banca imperiului german însă, grație numeroaselor sale sucursale și agenții, a organizat un admirabil serviciu de virimente. Virimentele se fac gratuit numai pentru aceia cari au un cont corent. Ca răsplată pentru serviciile ce aduce clienților săi, Banca Imperiului cere ca aceștia să lase în tot-d'a-una o sumă fixă, un minimum, la dispoziția ei. Netul scontului său al avansului este trecut la creditul clienților. Ei dispun apoi asupra băncei prin cecuri, pentru a ridica sumele, sau prin mandate de virimente. De asemenea clienții sunt obligați

să domicilieze efectelor lor de plată la Banca Imperiului său la vre-una din bănci care fac parte din camerele de compensațiunii. Există astăzi în Germania camere de compensațiunii organizate tot de Banca Imperiului, în zece orașe mari (1).

Prin această organizare a virimentelor și a compensațiunilor, depozitele, sumele transmise prin virimente și numărul conturilor au tot crescut. La 1899 virimentele au trecut peste 137,7 miliarde M. (debit și credit); iar operațiunile în camerele de compensațiunii au fost de 30 miliarde (2).

Că sistemele restrictive de bancă, ca în Anglita, Germania și Statele-Unite, favorizează compensațiunile și virimentele, se poate vedea din puțina dezvoltare ce-a luat aceste organizațiuni în Franța și Belgia. Banca Franței are dreptul să emită bilete pînă la suma de 5 miliarde. Nicî o dispozițiune relativ la rezerva metalică nu există. Aceste drepturi mari n'au putut-o face ca să favorizeze compensațiunile, nici să perfecționeze serviciul virimentelor. Ea a fost acuzată, că neglijează a le organiza. Și aceasta este oare-cum drept; căci Banca Franței nu joacă un rol important în camera de compensațiunii din Paris. Ea face parte din această cameră; trimite aci creanțele ce are asupra celor-lalte bănci, iar creanțele sale cere să fie prezentate la sediul social (3). Intru cît privește virimentele, ea nu le face gratuit pentru sumele scontate sau încasate de ea, de cît în timp de 10 zile. Această dispozițiune accelerează virimentele, dar prezintă o pedică dezvoltării lor. Banca Franței se feliță însă, că virimentele se introduc din ce în ce mai mult (4) (la 1899 se urcau la 102½ miliarde) și totuși nu ia măsuri ca să aplice sistemul băncei germane. Dacă Banca Franței n'ar avea dreptul enorm de a emite bilete, atunci ea își va da mai mari silințe ca să completeze serviciile de virimente și de compensațiunii. Și Banca Belgiei (5) are un bun serviciu gratuit de conturi corente și de acreditive, și cu toate astea soldurile creditoare sunt foarte mici și au

(1) Rauchberg, op. cit. p. 83—110, Wörterbuch d. Volkswirtschaft I p. 933 și Helfferich. Z. Ern. d. Bankgesetzes pag. 30.

(2) Verwaltungsbericht d. Reichsbank f. 1899.

(3) Arnaudé, op. cit. p. 383.

(4) Compte Rendu de la Banque de France pour 1899.

(5) De Greef, op. cit. p. 433, 439, 389.

(1) Wörterbuch d. Volkswirtschaft I p. 516.

(2) Pierre des Essars, Le Papier et la Monnaie dans la circulation, p. 5. H. Rauchberg Der Clearing und Giroverkehr p. 183.

crescut puțin de la 1890 încoace. Iar emisiunea de bilete a progresat.

Iar la Banca Neerlandeză suma biletelor emise a crescut, iar conturile corente au scăzut (1).

Nu trebuie să se uite însă că o cauză care contribuie mult la creșterea biletelor în circulațiune, în Franța și Olanda, este și argintul. Banca Belgiei are totuși puțin argint; ea își apără cu succes stocul de aur; în schimb însă o mare parte a monetelor belgiene se găsește în circulațiunea Franceză. La Banca Franței și la cea Olandeză stocul de argint este mare; ast-tel că, pentru ușurarea circulațiunii, argintul este înlocuit aci prin biletele de bancă.

Totuși însă, din cauza emisiunii prea mari de bilete, aceste bănci neglijează mijloacele perfecționate de plată, ca virimentele și compensațiunile.

Că întrebuințarea acestor mijloace este cerută și de dezvoltarea economică a unei țări, putem cita ca exemplu Franța, unde atât virimentele cât și compensațiunile, au mers progresând cu tot dreptul mare de emisiune al băncii. Inițiativa perfecționării virimentelor pornește însă aci de la public, în loc să pornească de la bancă. Ast-tel la 1897 Camera de comerț din Paris a cerut prelungirea termenului pentru virimente; termenul de cinci zile era considerat prea scurt (2).

Un sistem mai riguros ar avea și aici efectul ca să favorizeze perfecționările de plată, ca în Anglita, Germania și Statele Unite. De curînd și la St. Petersburg s'a înființat din inițiativa Băncii Rusiei o cameră de compensațiune (3).

Sistemele de compensațiunii și de virimente permit să se facă mari operațiuni, fără intervenirea monedei și biletelor de bancă. Circulațiunea țării nu este prea încărcată atunci cu bilete și în momente de criză, băncile pot emite mai mari cantități, fără a periclita circulațiunea monetară.

Dar acum să vedem, care trebuie să fie structura circulațiunii monetare?

Astăzi, în urma scăderii argintului, toate statele tind spre etalonul de aur. Prin urmare, circulațiunea monetară a unei țări trebuie să fie de aur; căci numai ast-tel se pot păstra relațiunii regulate cu cele-lalte țări.

Cît aur trebuie să posede o țară, depinde de circulațiunea sa fiduciară,—polițe, cecuri, bilete de bancă, etc. În țările mai înaintate, cantitatea de monedă are să fie relativ mai mică de cît în țările sărace. Și într'un cas și într'altul ea trebuie însă să fie suficientă; căci în timp de criză, insuficiența ei poate duce la desastru. Am relevat, că baza metalică a Anglitaerei a devenit prea mică pentru operațiunile ce face. Intre 1876 și 1898, pecînd băncile asociate din New-York 'și-au mărit stocul metalic cu 30 milioane £, Banca Franței cu 37 mil. £, și Banca Germaniei cu 12 mil. £, Banca Anglitaerei nu cîștigase de cît 2 mil. £. Această situațiune da de gîndit unor scriitori, cari cer ca Banca Anglitaerei să se înțeleagă cu băncile particulare pentru a constitui o rezervă metalică mai puternică. (1)

Vedem dar unde poate conduce o prea mare întrebuințare a instrumentelor de credit... Ceea ce îngreunează însă tîrgul englez cîte odată este și limita riguroasă ce s'a pus băncii în emisiunea de bilete. Curînd său mai tîrziu, legea va trebui modificată, dîndu-se o mai mare elasticitate emisiunii...

Instrumentele de credit — cecul, biletul de bancă, trata, polița etc. — au darul de a elimina aurul din circulație, fie-care în cercul său de acțiune. Această eliminare se explică prin influența ce are creditul: mărfurile și cele-lalte valorii se urcă în preț, se favorizează importul lor, ceea ce dă naștere unui export de monedă. Însă dintre toate instrumentele de credit, biletele înlocuesc perfect moneda și contribuie mai mult la eliminarea ei.

Cînd o bancă are o reputație stabilită, biletele ei vor fi rar presintate la plată. Biletele se mențin mai mult în circulație la țară de cît la oraș. Iar printre bilete, cele mici circulă mai mult. De aceea, pentru a nu se subția circulațiunea monetară, se pune o limită sub care nu pot trece biletele. Așa Banca Anglitaerei nu poate emite bilete mai mici de 5 £, Banca Germaniei de 100 M. și Banca Franței de 50 frs. Această dilusiune a biletului de bancă desobicește publicul ca să întrebuințeze moneta, — cea ce are multe inconveniente în timp de criză (2).

(1) De Greef, op. cit. p. 169.

(2) Lebon Rapport etc. p. 56.

(3) *Marché Financier*, 1898/1899, p. 393.

(1) *Marché Financier*, 1898/99, p. 170.

(2) Leroy Beaulieu II, op. cit. III, p. 567—577.

Din observațiunile culese în privința biletelor de bancă, rezultă că ele pot înlocui în circulațiune acel stoc metalic, care servă la transacțiunile interne, și nu es nici odată din țară.

Este bine însă ca o țară să aibă moneta metalică suficientă în circulațiune pentru ca în timp de criză, rezervele băncilor să nu fie în pericol. În acest sens sunt caracteristice ideile ce au determinat reforma circulațiunii monetare în Rusia. În raportul (1) ministrului Witte pentru anul 1897, după ce se relevă, că o circulațiune monetară sănătoasă depinde de modul cum sunt conduse finanțele țării, de dezvoltarea economică și de politica externă, se arată importanța unui echilibru absolut în budgetul statului și necesitatea unui sistem riguros de credit, care să facă din Banca Imperiului «rezervoriul central al capitalurilor disponibile» și regulatorul circulațiunii monetare. Ministrul consideră «ca foarte important pentru reforma monetară, ca moneta metalică să circule într'adevăr. Dacă n'ar fi așa și aproape tot aurul țării ar sta imobilizat în casele Băncei sau ale Tezaurului public, orî-ce export de mică importanță chiar s'ar simți îndată la Bancă și în casele statului. Publicul, obicinuit a întrebuința ca mijloace de schimb biletele de credit, nu dă nici o atențiune schimbărilor ivite în tîrgul monetar și, după cum ne arată experiența, privește cu ochi răi măsurile necesare în asemenea circumstanțe, luate pentru a restringe scontul și avansurile. Din contra, dacă moneta de aur constituie o fracțiune importantă a circulațiunii monetare a țarei, eșirile ei nu vor afecta numai rezervele băncei, ci și tîrgul. Raritatea instrumentului de schimb este atunci resimțită mai întîiu de public. Acesta va lua de la sine măsură în consecuență, făcînd tot posibilul ca să-și micșoreze cheltuielile și să mărească produsul muncii sale, și va face ast-fel primul pas pentru a restabili echilibrul balanței de plată. Numai în așa mod va fi mai ușor guvernului ca să asigure stabilitatea monetară».

Pentru a avea deci un sistem monetar sănătos, trebuie ca moneta într'adevăr să circule. Atunci contracțiunile monetare pot avea efectul educativ despre care se vorbește în raportul lui Witte.

Nu numai că moneta metalică într'adevăr să circule, dar chiar și tezaurisarea — care repre-

sintă economiile poporului — să se facă tot în moneta. Poporul să strîngă banii de aur pentru zile negre. Aceasta cît timp instituțiunile de credit nu sunt dezvoltate ca să strîngă economiile.

Așa dar, cu cît o țară este economiceste mai înapoiată cu atît mai multă moneta îi va trebui: 1^o) pentru tezaurisările poporului, 2^o) pentru circulațiunea monetară și 3^o) pentru constituirea rezervei băncei naționale.

Cînd o țară progresează, instituțiunile de credit se dezvoltă, iar poporul învață a fructifica economiile, și moneta nu mai este tezaurisată. Moneta se află atunci mai mult în circulațiune și în tezaurul băncilor.

Cu progresarea instituțiunilor de credit se poate deci elimina o parte din moneta. Aceasta se face treptat. Cînd statele se vor apropia în dezvoltarea economică, eliminarea poate fi mai mare. Astăzi însă țerile diferă mult unele de altele, și fie-care va avea o trebuință mai mult sau mai puțin mare de moneta metalică și cu mărirea transacțiunilor, baza metalică trebuie și ea să crească. Am văzut, că chiar în Englitera stocul metalic al Băncei a crescut cu ceva, de și nu mult.

Eliminările de monete sunt într'adevăr un bine; de oare-ce moneta constituie un capital mort care nu servă de cît la transmiterea celorlalte capitaluri și a evaluării lor. Cu cît se reușește înlocuirea monetei fără a provoca contracțiunii monetare, cu alît este mai bine pentru economia națională; căci se mărește capitalul productiv al țarei.

Dar chiar în relațiunile între țări se caută a se face economie de moneta. Deja biletele băncilor mari joacă un rol destul de însemnat în transacțiunile internaționale. Apoi importul și exportul de valori mobiliare economisează iarăși moneta. De curînd s'a propus chiar înființarea unui Clearing internațional, din care să facă parte băncile mari de emisiune, pentru a se reduce la minimum trimiterile de moneta. Realizarea acestui plan presupune o egalizare a regimelor monetare, fără a mai vorbi de dificultățile politice (1). Încă mai mult: se agită crearea unui bilet de bancă internațional și telegraful ne-a anunțat, că în congresul Statelor-Unite s'a introdus o lege, prin care se permite secretarului Tezaurului public de a emite bilete in-

(1) *Marché Financier* 1897/98 p. 355—357

(1). *Wagner*, op. cit p 469.

ternaționale. După părerea profesorului Julius Wolf din Breslau, cel dintâiu care a propus înființarea de Clearing și emiterea de bilete internaționale, aceste bilete n'ar putea fi emise de cît în urma unui concordat stabilit între Tezaurerele publice sau băncile mari. Băncile ar putea să emită aceste bilete în aceleași condițiuni în care se face emisiunea biletelor naționale (1).

Dar acestea sunt numai planuri și tendințe. În starea actuală de lucruri există o limită în reducerea stocului metalic. Această limită nu se poate fixa într'un mod *a priori*; se poate însă spune, că sensibilitatea prea mare a tîrgului monetar este un semn, că limita a fost depășită. Am văzut că cu progresul economic, grație perfecționării mijloacelor de plată, se economisește multă monetă. Cum însă moneda metalică și — dacă banca centrală de emisiune se bucură de încrederea generală — biletele de bancă, se vor cere în timp de criză, este firesc ca gagiul metalic al circulațiunii fiduciare și al mijloacelor de compensațiunii să se mărească puțin cîte puțin, în raport cu creșterea populațiunii și a transacțiunilor. Alt-fel, economia națională va avea o bază șubredă, menită a se sfărîma la cea mai mică lovitură.

Dacă în țările bogate, în fruntea progresului economic, ca Englitera, se simte nevoia unei circulațiunii monetare solide, ce trebuie să spunem, de țările sărace, cari sunt silite a se împrumuta în streinătate. În Englitera circulă monetă destulă în afaceri și totuși se cere imputernicirea bazei metalice.

Intr'o țară săracă, ca România, cu puține instituțiuni de credit, îndatorată streinătății, nu găsim de cît o circulațiune foarte mică în aur, natural în timp normal și o rezervă relativ mică la Banca Națională. Baza este dar foarte șubredă și era firesc, ca comerțul să sulere mult, cu izbucnirea crizei. Intezaurisările se fac în bilete de bancă și argint; foarte puțin în aur, din cauză că aurul este rar și scump.

Dar care sunt indiciile unei deranjeri în circulațiunea monetară? Și cum se poate păstra ea? Iată ce ne mai rămîne de discutat.

A. D. DAMIANOFF.

(1) Neue Freie Presse 23 Mai 1900, scrisoarea lui Julius Wolf. — De Greef, op. cit. 23—26.

L I T E R A T U R Ă

Asupra unei poezii a lui Iancu Văcărescu

Este interesant să comparăm une-oră pe cei dinții poezii lirice ai noștri și să urmăreștii mai de aproape motivele inspirațiunii lor. Dacă citești puținul cît ne-a rămas de la ei cu ce-va mai multă atențiune de cît se face de obicei la noi și dacă ai curiozitatea să cercetezi lucrurile mai cu deamănuntul, ți se va întîmpla nu odată să dai peste versuri care-ți descoper modul destul de suspect cum compunea scriitorii noștri din trecut, mai puțin scrupuloși de cum și-ar închipui cine-va.

Vom releva astăzi o poezie curioasă pe care o găsim în operele lui Iancu Văcărescu, și vom căuta să desvălim o parte din tainele care se ascund sub paginile prăfuite ale unora din autorii noștri cei mai bine reputați. Vom vedea că bătrîni care ne-au precedat recurgeau cîte o dată la proceduri care nu s tocmai spre cinstea lor, și că poate n'ar fi rău dacă ne-am arăta mai puțin darnici în laude și aprețieri hiperbolice la adresa cîtor-va din scriitorii cu care ne ilustrăm antologiile.

În volumul de poezii al lui Iancu Văcărescu, publicat la 1848 (1) de I. Voinescu, găsim la pagina 193 sub titlul *Dorul deplin*, următoarele cinci strofe în care poetul își plînge suferințele pricinuite de dragoste și amenință pe nemilostiva lui iubită cu sinuciderea:

Mă sfîrșesc, amar mă doare,
Și n'am milă cuî să cer;
Toate sînt nesimțitoare:
Oamenii, elementuri, cer.

A răpus milostivirea
Chiar și duhul ingeresc,
Care însuși e simțirea!
Alt ce mai nădăjduesc?

Nimic nu-mi mai folosește,
Ori-cît gem și-orî-cît suspin,
Rău-mi nu se micșorește,
Al meu dor este deplin

Holărăsc dar o sfîrșire
La al meu cumplit amor,
Făr'a da cuî-va de știre,
Singur voi să mă omor.

(1) *Culegere din poeziile d-lui marelui logofăt I. Văcărescu*, București.

Și murind eū, mulțumită
Țărina mea va'nvia,
Cind o lacrimă iubită
Va simți picind pe ea. (1)

Să deschidem acum poeziile lui Conachi (ed. a doua, 1887) la pagina 39. Vom găsi acolo sub titlul, *Mă sfîrșesc, amar mă doare*, următoarele versuri:

Mă sfîrșesc, amar mă doare!
Milă n'am la cine cere,
Toate sint nesimțitoare,
Toate-mi zic: mori în durere!

Nici vaete, nici suspinuri,
Nici a inimei junghiere,
N'aduc milă, ci tot chinuri...
Toate-mi zic: mori în durere!

Rog oameni, rog cele sfinte,
Cer la milă mîngiere,
Milă nu-i la rugămintea...
Toate-mi zic: mori în durere!

Moarte strig, moartea nu vine,
Nu vine la cinc-o cere.
Toate-s crude către mine...
Toate-mi zic: mori în durere!

Asemănarea între cele două poezii este vădită. Dar la Conachi poezia aceasta mai apare odată sub o altă variantă, și această variantă se apropie încă mai mult de textul lui Văcărescu. La pagina 149 citim:

Mă sfîrșesc, amar mă doare,
Milă nu am cui să cer;
Toate sunt nesimțitoare,
Și pe pămînt și în cer.

S'aū răpus milostivirea!
Vieața mea e numai chin,
Și răsufllul și simțirea
Le am numai din suspin.

Hotărâse dar o sfîrșire
La cumplitul meu amor,
Făr'a da cui-va de știre,
Singur eū să mă omor.

Murind, am o mîngiere,
C'a pica pe țărna mea

(1) Testul l'am comparat cu redacțiunea din manuscrisele lui Văcărescu, dar n'am găsit nici o deosebire. Poezia se află în manuscrisele din Biblioteca Academiei, N-rii 407 (pag. 100) și 408 (pag. 163). atît în testul tipărit cit și în manuscrise citim, în strofa 4-a versul 2, *omor* în loc de *amor*, după cum cere înțelesul.

O lacrimă de durere
Cite-odată de la ea! (1)

Lăsînd la o parte orî-ce comparațiune între cei doi poeți din punct de vedere al superiorității tehnice, ne întrebăm cum să se explice prezența unei aceleași poezii la Văcărescu și la Conachi? Este oare un plagiat, și în acest cas, care de la care a împrumutat?

Conachi n'a putut lua versurile citate de la Văcărescu. Poeziile acestuia din urmă s'aū publicat mai întîiu la 1830, dar în această edițiune nu aflăm *Dorul deplin*. Numai edițiunea a doua, de la 1848, cuprinde poezia aceasta. Conachi care a murit la 1849 a putut cunoaște de sigur această edițiune a lui Văcărescu; cu toate acestea este greu să admitem că el s'ar fi inspirat din poezia lui Văcărescu și, modificînd-o puțin, și-ar fi apropiat-o. Poetul moldovean era prea bătrîn pentru ca să mai cînte flori iubirei și să mai exclame: *mă sfîrșesc, amar mă doare*. El își lua atunci adio de la Cupidon căruia-i adresa următoarele versuri:

Amor! la al tău jertfelnic iarăși viū să mă tuchin,
Dar nu cu cîntări de slavă, ci cu lacrimi și suspin,
Să-mi iaū de-acum ziua bună de la înalt schiptrul tău,
Ca o slugă cu credință ce și-aū plinit hacul său (2).

Este deci mai mult ca sigur că Conachi n'a putut plagia pe Văcărescu. Nu rămîne atunci de cît să admitem că Văcărescu a luat poezia lui de la Conachi. Dar chestiunea tot nu este pe deplin lămurită, pentru că versurile lui Conachi n'aū fost tipărite înainte de 1856. De unde a putut atunci cunoaște Văcărescu «alcătuirea» poetului moldovean pentru ca s'o introducă în culegerea lui de compunerii originale apărută la 1848? De sigur că de la vre-un lăutar care a popularizat în Muntenia versurile inedite ale lui Conachi. Știm într'adevăr că poeziile lui Conachi aū circulat printre lăutarii care deslătau boerimea noastră din întîia jumătate a secolului XIX, și că ele erau foarte cunoscute chiar înainte de tipărire. (3) Avem chiar mărturia lui A. Papadopol

(1) Varianta aceasta, după cit am putut controla, nu se află în nici unul din manuscrisele în care ni s'aū păstrat operele lui Conachi (Biblioteca Academiei române, N-rii 137, 877, 945). Numai varianta dintîiu se găsește în manuscrisul 137, foaia 78 verso, dar textul nu se deosebește intru nimic de cel tipărit.

(2) 1847, *Iunie*, ed. a doua, pag. 219.

(3) Vezi, A. Papadopol-Calimach, *Convorbiri literare*, XIX.

Calimach că poesia *Mă sfîrşesc, amar mă doare* devenise foarte populară. Nimic mai natural atunci de cît să admitem că Văcărescu a auzit cîntîndu-se această poezie şi crezînd că este o simplă compunere lăutărească şi-a atribuit-o lui, schimbînd numai cîte-va versuri. (1) De sigur că nu-şi închipuia că adevăratul ei autor se va descoperi într'o zi.

Rămîne prin urmare, stabilit că poesia de care ne-am ocupat a fost împrumutată de Văcărescu de la Conachi. Comparaţiunea pe care am făcut-o ne-a dat tot odată ocaziune să pătrundem puţin în secretele de scriitor ale celor mai vechi poeţi lirici ai noştri.

Intr'un articol care va apărea într'unul din viitoarele numere ale acestei reviste, vom căuta să arătăm cum Văcăreştii şi Conachi au fost inspiraţi de poesia populară a lăutarilor noştri, şi că mare parte din compunerile lor nu sînt de cît o dezvoltare a motivelor pe care le-au auzit de la cobzarî. Cele înşirate astăzi nu vin de cît să confirme această părere şi să descopere o pagină interesantă din viaţa noastră literară din trecut.

Dar dacă Conachi, ca şi Văcăreştii, a fost influenţat de lăutarî, ne întrebăm dacă însăşi poesia *Mă sfîrşesc, amar mă doare* poate fi considerată ca originală şi dacă nu cum-va a fost imitată după vre-un cîntăreţ popular. Ipoteza din urmă nu credem să fie adevărată. Orî cît ar reaminti această poezie spiritul improvisărilor lăutăreşti, totuşi ea are o notă mai personală şi cuprinde cîte-va elemente pe care nu le întîlnim în compunerile populare. De aceea credem că paternitatea lui Conachi asupra poeziei amintite nu poate fi pusă la îndoială.

Analise ca aceea pe care am făcut-o asupra poeziei lui Văcărescu ne-ar putea desvăli încă multe lucruri curioase în operele scriitorilor noştri. De multe ori însă elementele de comparaţiune

p. 933—934; C. Negri *România literară*, 1855, p. 57, şi prefaţa lui Vogoride-Konaki la ediţiunea din 1887, pag. 42.

(1) Redacţiunea de la Văcărescu pare combinată din cele două variante ale lui Conachi. Strofa a treia reaminteşte intru cît-va strofa a doua din varianta întâia a lui Conachi. Se poate deci ca Văcărescu să fi auzit poezia lui Conachi în amindouă variantele şi să le fi intrunit la un loc. Se poate însă tot aşa de bine ca această combinaţie să fi fost făcută de un lăutar, şi ca Văcărescu să nu fi cunoscut versurile lui Conachi de cît sub forma sub care le-a reproduş.

şi de control ne lipsesc, şi modificările introduse în modelele împrumutate sînt prea mari pentru ca să afirmăm cu siguranţă că ne aflăm în laţa unui cas de natura celui relevat aici (1). În orice cas, este instructiv să examinezi cu mai multă atenţiune scrierile poezilor noştri, pentru ca să vezi dacă originalitatea lor nu este mai ilusorie de cum se crede în general. Dacă am căuta să descoperim mai des izvoarele de la care s'au adăpat literaţiilor noştri, şi dacă studiile de critică ce se fac la noi ar fi alt-ceva de cît nişte simple divagări estetice şi o sarbădă colecţiune de frase pretenţioase, de sigur că am ajunge la nişte aprepierî mai juste asupra literaturii române şi am vedea în cele din urmă că originalitatea este o calitate foarte rară la noi.

OID DENSUŞIANU.



ÎN SOMN

St!... Doarme.

*E pe la o mie trei sute opt din altă eră,
În lumî antice, pe hotarul împărăţiei lui Neptun;
Miros de mirt şi de tămîe e-mprăştiat în atmosferă,
Iar chiparozelor zefirî minciunii de dragoste le spun.*

*Pe drumul sacru, care duce la templul tristei Ariane,
Înaintează, dus pe gînduri el, — tîndăr şi voinic băiat, —
Cînd, dintr'o umbră, trei fiinţe nepămînteste, aeriene,
Au răsărit să-î tac calea, şi-l ţin în loc, extaziat.*

«Sunt Poesia», cîntă una; «sunt Frumuseţea», altu
[zice;

*A treia-î spune la ureche: „Imaginaţia sunt eă»;
Iar toate-n cor îi cer: «Alege! Veî fi frumos! Veî
[fi ferice!*

Veî fi poet!... Imbrăţişează pe-aleasa sufletului tău».

*Ispita-n cumpănă l'aruncă. A simţimintelor lui barcă
Nu ştie spre ce fărîm s'apuce, căci florî în cîte trele sunt
Şi cîte trele-l cheamă; totuşi, a fost o clipă-n care
[par'că*

*Ar fi răspuns, — dar nişte strofe au 'năbuşit al lui
[cuvînt.*

(1) Aşa o altă poezie a lui Iancu Văcărescu, *Nemilostivei*, (p. 185), prezintă oare-care asemănare cu *Pînd cînd nemilostivo* a lui Conachi (ed. a doua, pag. 137). N'am îndrăzni însă să afirmăm că Văcărescu s'a inspirat şi aici de la Conachi.

„Ia seama! cîntă Poesia. Otravă-n orî-ce flori există.
 „Gîndește-te spre ce isvoare de'nveninate disperări,
 „Spre ce bolnavă existență și mizerabilă și tristă,
 „Te-ai îndrepta, pornind acuma pe dureroasele-mă
 [cărări.

„Din ceasu-n care te dai mie, încep suspinele tristeței,
 „Dispari de pe arena lumii, nu mai ești om, nu mai
 trăești;
 „Ce e al tău, nu te mai mișcă și nu-ți mai torcă fu-
 [iorul vieții:
 „Te uiți la lume cum îl toarce din caere dumnezeiești.

„Orî-ce suspin, orî-ce plăcere, 'ți-aprinde pofta de-a
 descoase;

„Ca bincle să știi cum naște, te-'ntrebî de ce e răul rău,
 „Și, cînd problema vezi că n'are destule puncte lu-
 [minoase,

„Te dedublezi, făcînd din tine, inconștient, spionul tău.

„Pe marmora de dureroasă autopsie sufletească,
 „De n'ai cadavru la-'ndemîna pe tine însuși te lungești;
 „Complice minții, care cere necontenit să se hrănească
 „'Ți-înfigi în inimă scalpелul, diseci și triumfînd
 [zîmbești.

„Și cit de greū e să ieți note! Și cîți nu vor să îți
 [le șteargă!

„Și cîte lupte cu Ideea, perfid Proteu de neatîns,
 „Vicleană zeitate, care, spre a scăpa de cei ce-aleargă
 „In urma ei cu brațe-'atînse, își schimbă chipul înapîns.

„Cînd și-a căzut în sine 'n mîna ea, vagabonda ta idec,
 „Cînd pentru că 'ți erea ostilă, la rîndul tău îi ești ostil,
 „Ai cucerit-o?... Nu!... Îți cere s'o ieți, s'o-'mbraci
 [ca pe-o femeie

„Cu mantia subțire, fină, a elegantului tău stil.

„Și, pîn' s'ajungi acolo, nervii ți se irită, feasta-ți crapă
 „'Ți-e creierul ca un burete din care-ai stors ultimul
 [strop...

„Și ce mai vine-apoi? Cortegiul de ciocli, care groa-
 pa-ți sapă:
 „Invidia prietenească, al dușmăniilor potop.

„Desgustul și-n sfîrșit neuroza, cu-a ei neliniște ciudată,
 „Cu bănuelile-î bizare, cu insomni și-alucinări,
 „Cu suferințe, cu capricii nemulțumite nici odată,
 „Cu energi supra-umane și femecești descurajări!...
 „la seama!...”

Cîntul Pocziei 'și-a stîns ecou-n atmosferă.

Aerianele fînțe trist cată la băiatul trist;
 Iar el, în somn, pe la o mie trei sute opt din altă eră,
 Le-a-'mbrățișat pe cîte trele și... a visat că e artist.

* * *

Tot doarme?... St!... Lăsați-î somnul, popas pe
 [drumurile vieții,
 Unica liniște pe lume, unicul morșel frate bun,
 Narcotic, fără care omul din scurții anî ai tineretei
 Ar face-o lungă agonie și-n urmă ar muri nebun.

HARALAMB G. LECCA.



Alecu Russo.

Viața — Epoca — Operile: Ideile lui asupra limbii.

Dacă nu se cunosc toți scriitorii, istoria unei literaturi este incompletă și nenaturală. Orî-ce dezvoltare se face treptat, prin progrese une-orî abia simțite și constituie un tot indivizibil, în care se oglindește minunat maestrul producător; cînd din acest tot lipsește ceva, cînd în literatură observăm salturi, poporul acelei literaturi n'a avut o dezvoltare firească. Principiul acesta este exact pretutindenî și tot-deauna; aplicarea însă cere oare-care prevedere, pe motivul că se găsesc popoare a căror literatură e puțin sau fals cunoscută. Condițiunea esențială pentru a se studia conștiincios un popor din producțiunile lui, este să se cunoască acele producțiuni și a cunoaște înseamnă în cazul de față a se publica tot ce-a compus acel popor fie prin anonimî fie prin scriitorii lui cunoscuți, a se cerceta originea, caracterul, influențele sub cari s'au format producțiunile literaturii sale.

Toate condițiunile acestea lipsesc literaturii române: multe din operele ce-o compun sunt încă nepublicate, viețile multora din scriitori sunt necunoscute, de influențele sub cari aceștia s'au dezvoltat, nimenî n'a ținut seamă și în afară de cîți-va poeți și prosatori ai sec. XIX, cărora criticii noștri au bine-voit să le dea atențiune, restul literaturii e o simplă înșirare de date și de opere fără nici o legătură între ele. În afară de manualele de școală nu avem nici o carte de literatură română. La Universitatea din Iași catedră de literatură română nu există, la cea din București este una, dar nu de istoria literaturii,

ci a limbii și literaturii române, catedră pe care o ocupă d-nul Ovid Densușianu. D-sa nu și-a publicat încă cursul, așa că una din speranțele mai apropiate de îndreptare a situațiunii nu s'a realizat pînă în prezent (1).

Acestei stări de lucruri se datorește uitarea lui Alecu Russo, ale căruia opere odată cunoscute ne vor îndreptăți să-l punem între scriitorii de valoare ai epocii. Vom studia de o cam dată viața, epoca în care a trăit și ideile sale lingvistice.

* * *

Datele biografice privitoare la A. Russo lipsesc aproape cu totul, din cauză că n'a prezentat vre-un interes deosebit. Rolul său politic a fost de puțină însemnătate, iar cel literar a fost și este necunoscut. Singur Vasile Alexandri a consacrat iubitudinii sale prieten cîte-va rînduri în Revista Română din 1863, rînduri care s'au reprodus în volumul intitulat «Prosă» (pag. 566) și pe care le vom utiliza și noi. O scurtă biografie a lui Russo s'a publicat în ziarul «La voix de la Roumanie» (a. 1863), dar luată în totul după cele ce spusese Alexandri. Ioan Ghica în prețioasele lui scrieri pentru epoca de la 1848 nu-l pomenește de cît o singură dată, atunci cînd vorbește de Bălcescu și de lucrarea atribuită lui, Cîntarea României. Iată ce zice el în «Scrisori» (pag. 682):

«D-l Vasile Alexandri atribue unui alt tînar plin de talent conceperea și compunerea în limba franceză a aceluia cap d'operă, Alecu Russo, răpit și el ca și Bălcescu de timpuriu familiei și patriei sale.»

Să observăm că numele său era Rusu (sau Russu) și că numai sub influența franceză și l-a schimbat în Russo. În «Amintiri din Pribegie» (pag. 718) se găsește o scrisoare a lui Eliade către un N. Russo pe care-l găsim participînd la revoluția din 1848 în Muntenia și scriind cîte-va broșuri politice (Revista «România» a. II). Acesta ar putea fi fratele scriitorului nostru, dacă ne amintim de cea ce ne spune Alexandri că Russo a asistat la ultimele evenimente ale revoluției din București. De alt-tel numele de Ruso se întîl-

nește des la acea epocă atît în principate cît și în Transilvania, cea ce ne împiedică a stabili familia scriitorului nostru.

Alecu Russo s'ar fi născut, după Alexandri în munții Moldovei, dar aceasta este inexact. Poetul a fost amăgit de faptul că Russo și-a petrecut o mare parte din viață în județul Neamțu, pe ale căruia poziții pitorești le-a descris în cîte-va scrieri de ale sale. Adevărul îl găsim chiar în «Amintirile» autorului, o serie de articole publicate de România literară a. 1855, și anume în prima din aceste amintiri: «A doua aducere aminte zice el acolo, ce iarășî, ca toate aducerile aminte, dulce lucește între flori și raze aurite, este un sat frumos, răschirat între rădăcini și copaci pe o vale a codrilor Bîcului, cu un pâr mare în mijloc. De sunt mulți ce nu știu poate de codrii Bîcului (căci de lungă vreme nu se mai vorbește în Moldova de ei!) și mai mulți vor fi care nu știu ce însemnează pârul din mijlocul satului. Codrii era o dată așezare de apărare ca plăieșia munților, salbă de smarand a Basarabiei, precum Basarabia era cuibul răscoalelor din țară, moșia color Novați de râul cărora urdiile tătărăști nu se putea înturna în Buceag cu prada din țara leșească și cuibul voinicilor din cîntecele vechi (1).»

«Vîntul primă-verii a bătut; peste dealuri, peste văi, peste anii dorul leagănului mă ajunge, spre codru mi se întorc ochii și zăresc umbra părului copilăriei mele, care își întinde ramurile ca niște brațe și-și scutură florile pe inima mea ca o ploaie răcoroasă». Relativ la codrii Bîcului cercetînd valoroasa operă a d-lui Z. C. Arbore «Basarabia în secolul XIX» am găsit următoarele: «Spațiul spre sud de la basenul Reutului și pînă la valul lui Trajan posedă un corp de munți aparte, pe cari poporul îi numește după codrii ce cresc aci *Codrii de Bîcul* sau *rîul Bîcului*» La rîul Bîcul d-l Arbore scrie: «Altă-dată, povestesc bătrîni, Bîcul nu se usca, dar pe atunci malurile sale erau acoperite cu păduri, iar acum aceste păduri au dispărut. Pe malurile Bîcului de-a lungul său, adică trecînd cam pe linia ce s'ar întinde de la Ungheni prin *Codrii Bîcului* (mănăstirea Chipriani) și pînă la gurile Bîcului, există pînă acum rămășițele unui fel de

(1) Revista *Universitară* de la facultatea de litere din Capitală, neputînd publica de cit prea puțin din cursul de literatură romînă — de oare-ce a apărut la 20 Ianuarie acest an — n'a realizat un profit simțitor.

(1) Dintre acești voinici de cari vorbește Russo fac parte Codreanu și Donca.

zid uriaș, din care au rămas pietre și bolovanii mari, pe cari poporul le numește *Cheile Bîcului*. În jurul mănăstirii Chipriani sunt o mulțime de sate citate de d-l Arbore, dar de oare-ce nimic nu ne îndreptățește ca să alegem pe unul ca locul natal al lui Russo, rămânem la constatarea că nu în Moldova s'a născut el ci în Basarabia, într'unul din satele de pe valea Bîcului. Data născerii de asemenea nu e cunoscută. Scim însă că la 1840 a fost numit judecător la Piatra și că într'un articol din No. 7 al României literare spune: «Ne-am născut în Moldova batrînă....» De la 1812 Basarabia, locul său natal, ne mai făcînd parte din Moldova, vorbele de mai sus nu pot fi adevărate de cît pentru o epocă anterioară anului 1812, ceea ce de altminterii nu e în contradicție cu restul datelor cunoscute din viața lui. Studiile și le-a făcut în Elveția, după cum ne spune Alexandri; fiind acolo ar fi compus o odă lui Alibaud, cel care a încercat să ucidă pe Ludovic Filip regele Franței, cea ce i-a pricinuit neajunsuri din partea poliției din Viena la întoarcerea în Moldova. La 1848 în urma revoluției nereușite a tinerilor moldoveni se exilă la Pesta, de unde întreprinse o călătorie prin Transilvania tocmai cînd satele erau aprinse de focul revoluției. Cu acea ocaziune găsindu-se la el cîte-va exemplare din poezia lui Alexandri, Deșteptarea României, fu închis. Modul cum a scăpat de aci e curios. Într'o noapte, i se asvîrli de o persoană pe care a descoperit-o mai tîrziu, dar pe care nu ne-a spus-o nici o dată, următorul bilet într'o franțuzească nu tocmai academică: «*Demin une conseil de guer vat deșider de votre sort*». În urma acestuia el redactă pe franțuzește următoarele rînduri către consiliul de război:

«Messieurs! Je viens d'apprendre que vous allez vous occuper aujourd'hui même de la manière la plus expéditive, dont vous comptez me faire passer dans un monde meilleur. Quelques membres charitables de votre conseil penchent pour la potence; d'autres, plus artistes dans leurs goûts, opinent pour le pal. Je comprends combien le spectacle d'un Roumain pendu ou même empalé doit être doux et agréable aux yeux d'un Maghyare, mais je ne proteste pas moins hautement, au nom du droit des gens, et surtout au nom du Kossuth, contre n'importe quel genre d'exécution appliquée à ma personne.

«Je n'ai de goût prononcé ni pour le pal ni pour la potence, et, en vous faisant cette déclaration, avec toute la franchise qui me caractérise, je me flatte, messieurs, de l'espoir que vous partagez complètement mes répugnances. En toi de quoi je signe d'une main ferme:

«A. Russo, citoyen libre de la Roumanie, particulièrement connu du grand Kossuth».

Alexandri ne spune că în urma acestor rînduri consiliul de război cerînd amănunte de la Pesta, Russo fu eliberat și plecă la București unde văzu ultimele momente ale revoluției. De aci merse la Paris unde stete doi ani și la întoarcere în Moldova (1850) se făcu avocat «ca să vadă de aproape — citează Alexandri — trista comedie a nedreptății.»

Nu cunoaștem locul unde a practicat advocatura dar știm că a murit de ofiță în Iași la începutul lui 1859, de sigur înainte de Unirea Principatelor (24 Ianuarie), de oare-ce Alexandri citează ca ultime cuvinte de la el: «*Courage, mes amis! réveillez ma patrie, si vous voulez que je m'endorme content*». Ii plăcea viața retrasă, liniștită a munților ceea ce l făcea să-i viziteze cît mai des și să aducă de pe acolo legende despre vîrfurile și stîncile Carpaților, după cum vom vedea la studiul operilor sale. Iubind din inimă pe țaran și poveștile lui, aduna tot ce auzia de la el. Nu era o singură călătorie în munți, din care să nu se întoarcă cu vre-o legendă, doină sau cîntec bătrînesc, după cum singur mărturisește; și dacă Alexandri ar fi spus vre o dată cum a adunat poeziile lui populare, am fi văzut de sigur pe Russo ocupînd un loc însemnat între cei cari și-au depus munca lor lîngă a marelui poet. Dovadă că Russo colecționa — și încă bine, nu ca Alexandri—avem într'un fragment din cîntecul Doncilă, pe care l-a inserat în prima lui amintire publicată în România Literară (1855). Vom pune față în față fragmentul lui Russo cu partea corespunzătoare din balada lui Alexandri și concludiunea va veni de la sine:

RUSSO.

Sub cel păr mare din sat,
Zace Donciul într'un pat;
Și de mult zace măi frate:
Nouă ani și jumătate,
Și nouă zile de vară
Și nouă de primă-vară;
Pe de-o parte carnea-i cade

ALEXANDRI.

Sub cel păr mare din sat
Zace Donciul pe un pat;
Nouă ani și jumătate
De cînd zace el pe spat!
Pentru dînsul nu e vară,
Nu e dulce primă-vară
Ci numai viață amară

Pe de-o parte vermi il roade.
Neamurile l-au uitat
Toată lumea l-au lăsat!
Numai sora sa Stănceuța
Numai sora sa drăguța,
Nici l-au uitat, nici lăsat,
Nouă ani că l-au cătat
Pernele că i-au mutat
Cind la umbră, cind la soare
Cind la cap, cind la picioare,
Cind la dalbe brățișoare (1).

Pe de-o parte carnea-i cade,
Pe de alta vermi-l roade,
El se roagă tot mereu
Să-l sloboadă D-zeu.
Toată lumea l-au lăsat,
Lumea toată l-au uitat
Numai sora-sa *Auceța*
Aniceuța Româneuța
Luceafărul satului
Salba împăratului
Nici pe Donciu l-au lăsat
Nici pe Donciu l-au uitat
Nouă ani *ea l-a cătat*
Nouă ani și jumătate
La cătat tot ca pe-un frate
Zi și noapte l-a veghiat
Perne *albe i-a mutat*
Cind la cap, cind la picioare
Cind la umbră, cind la soare (2).

Din literaturile străine citea cu deosebire pe Théophile Gautier. Acesta îi era mîngîietorul în singurătate și în închisorii mai ales. În viața lui a fost de trei ori închis: Odată la Edimburg în 1839 — pentru ce, nu știm — a doua oară la Șoveja — despre care vom vorbi cu altă ocaziune, — a treia oară în Transilvania după cum văzurăm. Acolo citea pe Gautier însemnînd pe marginea cărții diferitele cugetări ce i se deșteptau. Dintre acestea Alexandri citează:

«Le chien est la plus sublime expression de la perfection humaine».

«Pour certains peuples pendards le mot révolution veut dire: prendre les hommes et suspendre la véritable liberté au mat de cocagne de la licence».

«O! Vlad Tzepech! Que n'es tu là pour garnir convenablement tous ces pals fichés en terre roumaine par les ennemis des Roumains.»

«On a beau échapper au nœud coulant de la potence, on est toujours à moitié étranglé le premier jour. Est-ce un effet de la peur? Non. C'est un effet de la gorge. Ah! si l'on n'avait pas de col, comme on rirait de la potence!... Reste le pal il est vrai!..»

Vom spune chiar de acum că Russo la început scria în franțuzește și că mai târziu, cînd a colaborat la România literară, a putut compune direct în românește. Ura, — după cum se vede în scrierile lui — pe scriitorii de profesie

nepregătiți, cari dau la lumină scrieri fără valoare numai ca să se vadă că scriu, ura mergea așa de departe în cît el n'a voit să-și publice operele; mai toate sunt păstrate în manuscris sau publicate după moartea lui, cum sunt cele din Revista Română și La voix de la Roumanie. El singur declarase «...nici nume, nici profesie de cărturar nu avem...» și de aceea pînă astăzi nu-i cunoaștem scrierile, de și sînt mai de valoare de cît ale multora, pe cari îi întîlnim onorați în istoria literaturii române, de aceea «Cîntarea României» a putut fi atribuită lui Bălcescu.

* * *

Pentru-că Alecu Russo a fost numit judecător la Piatra în 1840, trebuie să presupunem că a stat în Elveția între 1830 și acest an, decî tocmai cînd țara cantoanelor alpestre ca și întreaga Europă era frămîntată de turburările noui ale revoluției din 1830. Pentru Elveția, țara unde Russo și-a făcut studiile, anul acesta are o importanță deosebită: este timpul cînd curentul democratic se afirmă puternic, cînd deșteptarea conștiinței naționale se accentuează și odată cu ea o mai mare activitate pe terenul științific, literar și artistic. Găsim la această dată societăți de cultură de tot felul între cari societatea studenților *zofingue* (1), al cărei efect a fost lățirea mai mult a ideilor nouă de neatîrnare politică a popoarelor. Elveția era prea aproape de Franța, ca să nu se mișce la fie-ce cutremur venit de la vecina sa. Dacă mai adăugăm și faptul că neutralitatea de care se bucura, o făcea protectoarea refugiaților, avem o idee exactă a timpului. Insuflețiți de dorul de țară entusiaștii exilați ai altor neamuri veniau aci ca să-și clădească în libertate planuri de viitor; în contactul curentului de cultură local, ei căpătau germenii unei dezvoltări serioase în știință ca și în artă: operele produse în Elveția între 1830 și 1848 sunt la înălțimea timpului. Să pomenim numai că sub impulsunea noului curent se înființează două universități una la Zurich și alta la Berna, o academie la Neuchatel, o mulțime de societăți savante de știință, de literatură și pentru vulgarizare bibliotecă valoroase. Curentul literar era pe atunci cel

(1) Rom. Lit. 1865 pag. 160.

(2) Donciilă. Alexandri. •Poesii populare ale Românilor.»

(1) Lavissee et Rambaud. Histoire générale tom. X. pag. 603.

romantic: aceasta cu atât mai mult că mare parte din literații franceși își petreceau viața în Elveția, cum făceau în genere toți aceia cari din diferite motive voiau să stea departe de turburările politice ale țării lor.

Din direcțiunile în cari influența streină s'a exercitat asupra Elveției subliniem două, oarecum determinante în activitatea de mai târziu a lui Alecu Russo, *romantismul* pe terenul literar și *studiile filologice* pe terenul științific. Vom vedea din ideile scriitorului nostru asupra limbii că studiile făcute l-au împiedicat să comită greșelile școlii latiniste și că din contra înțelegea ce însemnează și cum se dezvoltă o limbă. Favorizat de timpul său ca să aibă exacta înțelegere a limbii a fost și mai favorizat cât privește ideile literare, de oare-ce trăind în epoca din urmă a romantismului a fost ferit de ideile exagerate ale școlii în prima ei fază. «Iași», «Soveja» «Cântarea României» sunt cele mai strălucite dovezi de lipsa de exagerare romantică în operele lui Alecu Russo. Cel mai citit de el din scriitorii romantici este după cum am spus, *Theophile Gautier* acela care deși admirator al principiilor lui Victor Hugo, n'a căzut în păcatul de a lua totul de la maestru, ci a introdus în opere nota originală care i-a dat locul de merit în literatura franceză, voim să amintim talentul său neîntrecut de a descrie.

În definitiv această repede ochire asupra stării culturale a Elveției în timpul când Russo îi frecventa școlile, ne-a adus să stabilim două influențe suferite de scriitorul român: filologie și romantism, acesta trecut înainte de a ajunge la Russo prin atelierul lui *Theophile Gautier*. Le stabilim pentru-că ne vor fi de folos atunci când va trebui să analizăm ideile și felul de a compune al lui Russo.

Întors cu aceste principii, scriitorul nostru a găsit principatele într'o stare de continuă activitate politică și literară. Epoca de la 1820—1860 este regenerarea principatelor sub influența franceză și cea transilvăneană. În Muntenia trăiește pe acest timp *Eliade Rădulescu* desfășurând o activitate uimitoare pe terenul politic ca și pe cel literar, traducând din limbele străine, compunând fabule, poezii, scoțând ziare și stabilind regule în privința limbii. Într'un timp când era nevoie să se distrugă ideea originii slave a Românilor și când nu se ajunsese în țara noastră la convin-

gerea că limba e a poporului și că gramaticii n'o pot transforma după voe, aparițiunea sistemelor lingvistice era pe deplin justificată: ținta fiind cunoscută scriitorii de frunte ai Românilor căutați mijloace mai expeditiv pentru a o ajunge. Unul din aceste mijloace a fost pentru *Eliade* transformarea limbii române în italiană, cea ce credea el că se poate realiza cu înlesnire, dată fiind asemănarea isbitoare între ele. De aci cunoscuta lui ortografie, de aci o limbă sub care ideile, de multe ori reușite ale scriitorului, pierd ori-ce farmec.

În contra acestor idei greșite se ridică, după cum vom vedea, scriitorii moldoveni prin reprezentantul lor cel mai autorizat în cestiunea limbii, Alecu Russo. Tot în Muntenia trăiește, istoricul *Bălcescu*, considerat de cei mai mulți, ca autorul *Cîntării României*, poezii *Alexandrescu* și *Bolintineanu*, *Ioan Ghica* autorul scrisorilor către Alexandri și al Amintirilor din pribegie, din cari câte-va rînduri greșit interpretate au întărit unora ideea că *Bălcescu* a scris *Cîntarea României* și în sine cel mai mare prosator al nostru *Alexandru Odobescu* al cărui rol în activitatea literară a lui Russo presintă, după cum vom vedea, oare-care însemnătate.

În Moldova trăiește *Asachi*, prosatorul *Negruzzi*, fabulistul *Donici* originar ca și Russo din Basarabia, poetul *Alexandri* prietenul de aproape al lui Russo și căruia îi datorim operele cunoscute ale acestuia. Tot *Alexandri* declară categoric și încă în două rînduri că Russo e autorul *Cîntării României*, după cum se va vedea din două scrisori ale lui, ce le vom reproduce mai la vale; influență reciprocă a avut loc fără îndoială între acești doi prieteni, unul ridicat la gradul de cel mai mare poet al Românilor, altul dat așa de repede uitării, dar e de stabilit că revine meritul de a fi luptat mai energic și mai cu convingere pe terenul lingvistic, cea ce nu va fi greu în urma analizei scrierilor lui Russo.

În Transilvania școala latinistă dura încă prin elevii lui *Șincai*, *Micul* și *Maior*. «Foaia pentru minte, inimă și literatură» va fi adese ori zeflemisită de Russo, din cauza limbii ce întrebuița.

În Bucovina apăruse la 1850 școala fonetică a lui *Aron Pumnul*, care voia să aplice legile fonetice, a căror acțiune încetase, tuturor cuvintelor aflate sau care aveau să intre în limbă: să se zică *evenămînt*, *frangămînt*, *regulămînt* în

loc de *eveniment, fragment, regulament și năciune, ocupațiune* în loc de *națiune, ocupațiune*.

În această epocă apare la Iași «România literară» a lui Alexandri cu colaborarea celor mai de frunte scriitori de atunci, Odobescu, Negruzzi, Gr. Alexandrescu, Cobălcescu, Bolintineanu, revistă care a făcut cunoscut publicului o parte din ideile lui Russo.

* * *

Activitatea de scriitor a lui Alecu Russo e formată din două părți bine diferențiate sub impulsul ideilor primite în Elveția și a stării de cultură română pe acea vreme. În adevăr, față de teoriile cari de cari mai nelogice, ce se susțineau în privința limbii noastre, un cunoscător mai profund nu putu rămâne indiferent și Russo a luat condeiul ca să probeze cât de inexacte erau acele teorii și prin ce ar putea fi înlocuite. Acestea constituiesc activitatea lingvistică a lui Russo de o importanță ce merită a fi semnificată.

O a doua parte din activitatea lui Russo este cea literară; pe acest teren avem de la el *Soveja* jurnalul său la această mănăstire, *Iași și locuitorii săi în 1840*, *Piatra Teiului*, *Sîncea Corbului*, *Cîntarea României* unele publicate, altele păstrate în manuscris și despre cari vom vorbi într'unul din apropiatele numere ale Noii Reviste Române. Mai ales asupra Cîntării României vom insista, de oare-ce e nevoie de argumente convingătoare, ca să distrugem o legendă atât de tare înrădăcinată, că Bălcescu a compus cea mai frumoasă bucată epică a poporului nostru.

Ideile lui Russo în privința limbii s'au publicat în «România literară» din 1855 sub titlul de *Cugetări*. Ele cuprind două părți, fie-care compuse din mai multe capitole numerotate cu țifre latine.

În No. 7 (11 Februarie 1855) al Revistei amintite, a apărut prima din bucățile întitulate «Cugetări» și primul articol cu care Russo și-a început colaborarea la Revista lui Alexandri. «Cugetarea» vorbește de importanța cunoașterii trecutului în desvoltarea unui neam și de indiferența cu care Românii se presentați în fața vremurilor opuse.

Iată ce ne spune el de starea lucrurilor pe acea vreme: «Oamenii de astăzi uită că nu au avut tinerețe! În ziua răsăririi lor, pe la 1835, cel mai tânăr dintre ei era mai bătrîn încă de cît cel mai bătrîn din bătrîni, fie acel bătrîn din

vremea celor mai bătrîni Nemți!... Și de la 1835 pînă la 1855, adică într'un curs de 20 ani, mai mult a trăit Moldova de cît în cele de pe urmă două veacuri. Viața părinților a trecut lină ca un rîu ce cură prin livezi și grădini și se pierde fără vuet în Siret. Pe cît erau ei departe și streini de voinicii ce dorm la valea Albă, pe atîta ne-am născut noi streini și departe de dînșii. Întîmplările lumii de pe împrejur muriau la granița țării, valmășagul (1) veacului îi găsia și-i lăsa liniștiți!...

«Ei au deschis ochii într'un leagăn moale de obiceiuri orientale; noi am resărit în larva ideilor nouă; ochii și gîndul părinților se îndreptară la răsărit, al noștri ochi stau țintiți spre apus».

Pentru a face și mai simțită această diferență Russo caută să-și închipue ce ar zice vre-un boer din vremile trecute, sau ce-ar zice Ștefan-cel-mare, cînd ar vedea Moldova de la 1855. «Ce ar face el pe un pămînt unde n'au mai rămas urme de umbra lui măcar?... Vorba lui numai este limbajul nostru... Strănepoții Urecheștilor, Dragomireștilor, Movileștilor, i-ar zice în versuri, în ode și în prosă: *Eroule ilustru! trompeta gloriei tale penetră animele bravilor romani de admirăciune grandioasă și neîndefinibilă pentru meritul neînvincibilităciunii tale!*... la care lucruri frumoase de și *neîntelijibile* pentru dînsul, Ștefan Vodă, bietul! ar holba ochii lui cei înfricoșători și s'ar culca iarăși în mormînt...»

După această alusiune batjocoritoare la adresa curentului lingvistic bucovinean și al neologisților, ne spune cu cîte-va rînduri mai jos:

«Umbra trecutului ce întunecă cînd și cînd o parte din viața noastră zilnică se împrăstie. Moldova veche mi să înlățișeaza ca o pădure deasă și mare, unde toporul a tăiat iute în dreapta și în stînga, fără a fi încăput vremea de a curăți locul. Plugul adică civilizația, stîrpește pe fiecare zi rădăcinele și preface codrul în curătură, curătura în lan frumos, iar lanul în cîmpii roditoare.»

Iar mai jos:

«Nimic nu mai leagă Moldova de astăzi cu trecutul, și fără trecut societățile sunt schioape. Națiunile cari au pierdut șirul obiceiurilor pămîntești sunt națiuni fără rădăcină, nestatornice

(1) El scrie *valmășagul* după ortografia slavonă.

saŭ vom zice vorba cea proastă, nici Turc nici Moldovan; limba lor și literatura nu au temelie și naționalitatea atunce este numai o închipuire politică.» Ne arată apoi prăpastia săpată între boeri și între țărani din cauza științei: cu cât unul progresează în idei, cu atât cel-l'alt rămâne în urmă; ne arată mijloacele prin cari poporul nostru ar putea în mod real să progreseze: «Nenorocirea literaturii pedantă în condei, pedantă în forme, pedantă în idei, care înecă și omoară în țările românești dezvoltarea spiritului și a închipuirii, vine din pricina neștiinței limbii și a tradițiilor pămîntestii, literatura aceasta nu are rădăcină, nici dă roadă» Mai departe acuză pe scriitorii noștri că n'au voit să cunoască pe țaran și limba lui și că din contra «ne-au prefăcut pe noi Românii Ardeleni, Moldoveni și Bucureșteni în Trisotiniile Vadiusii veacului al XIX», au produs atîta perturbațiune în lumea românească în cît «Dumnezeu își va face milă cu noi și va trimite pe un *Sampollion*, ca să tîlmăcească urmașilor noștri operele și limbile ce ne-au adus Drăgoșestii și Rădeștii aceștia».

Iar spre fine resumă în cîte-va rînduri calea bună pe care ar trebui s'o urmeze scriitorii: «Dacă este ca neamul român să aibă și el o limbă și o literatură, spiritul public va părăsi căile pedanților și se va îndrepta la isvorul adevărat: la tradițiile și obiceiurile pămîntului unde stau ascunse pînă și formele și stilul, și de așî fi poet a-șî culege mitologia română, care-i frumoasă ca și cea latină sau greacă, de așî fi istoric așî strebate prin toate bordeele să desgrop o amintire sau o rugină de armă; de așî fi gramatic așî călători pe toate malurile românești și așî culege limba».

Să ținem minte că în 1855 s'au produs ase menea rînduri și să ne întrebăm dacă autorul lor este un scriitor de nebăgat în seamă; dar oare vorbim noi astă-zî cu mai multă convingere despre necesitatea cunoașterii trecutului, despre literatura populară?

În numărul 8 din 20 Februarie 1855 al «Rom. literare» găsim a doua din «Cugetări». Se ocupă de astă dată special de literatura și de limba română, afirmînd de la început că prima cuprinde «copilării, cercării fără formă al căruia preț stă numai în costul tipografiei și în încrederea ce au autorii lor, că nu se pot găsi lucruri mai frumoase în lume» ear despre cea de a doua

ne spune: «Unul preface toată limba în *iune* altul în *fie*, altul în *iu*, altul în *int*» . . . Mai jos: «nici unul nu se gîndesce că limbile se fac prin vreme, prin scrieri bune, după rîndul și spiritul naționalităților. Adevărat, nevoile nouă cer mijloace nouă, și ideile nouă au trebuință de cuvinte nouă, dar nevoia trebuie să le dea la iveală, să le creeze și să le împămîntenească. Să fim siguri că unde ne-a trebui un cuvînt nevoia îl va iscodi, nu după sistema cutăruia sau cutăruia, dar după logica limbii, pe care nu o fac nici învățații nici lexicoanele» Asemănă după aceasta sec. XIX la Români cu al XVI la Francesi, prin aceia că pe atunci latinismul era la modă în Franța ca și franțusismul în sec. XIX în principate, zeflemisește pe Eliade care într'o broșură voind să arate rudenia strînsă dintre limba italiană și cea română oferia pentru comparație de o parte cuvintele italienești *Campidoglio*, *nazione* și de alta cuvintele românești (?) *capitoliu*, *nație* și traducea din Lamartine într'o limbă despre care Russo zice: «Nu știu dacă d-nul Lamartine s'a pătruns de frumusețea tîlmăcirii, dar mulți din noi, care suntem Români, mărturisim în cuget curat și în frica lui D-zeu, că nu înțelegem nimica».

În a III cugetare (pag. 103) pomenește despre «Cîmpia libertății» de la 1848. «Într'un ținut al Ardealului se ivi la 1848 o zi frumoasă pe un cîmp întins unde patru-zeci de miî de Români stau să aculte sub aripile unui steag în trei culori cuvîntul *Inteligenții* ardeleni». După ce ne descrie entuziasmul aprins care domnia acolo și după ce constată o superioritate a Ardealului față de cei din principate prin aceea că unirea între toate clasele a fost posibilă la ei în 1848, pe cînd la noi nu adaugă în folosul unui isbitor contrast: «În ziua aceea frumoasă un lucru însă lipsia pe cîmpul Blajului... limba!.. *Inteligenții* frați și sîi ai miilor de Români adunați, de pe tribunele cîmpului *libertății*, nu vorbeau românește, și vîntul înviator al acelei zile mărețe purta pe deasupra capetelor o babilonie de cuvinte stropșite și smulse din latinește pe cari bieții Români nu le înțelegeau nici de cum, de și le primea ca semne de mîntuire zicînd: o fi, dar... așa o fi!

«Într'o sută sau două de inteligenți ce se afla atunci la Blaj, numai pe doi bărbați i-am auzit grîind românește cu Românii, și aceștia, cînd îi asculta vorbind, striga: așa! așa-e! iar nu o fi... așa o fi!» După povestirea acestui fapt arată Russo

că sunt greșiți scriitorii transilvăneni în sistemele lor lingvistice, că nimeni nu le poate înțelege operele și că mai ales o carte de istorie (vorbește despre: Istoria Românilor din Dacia superioară de A. Papiu) e fără nici un folos dacă întrebuițează o limbă neînțeleasă. Cu această ocaziune aruncă o idee, despre care pe atunci nici că putea fi vorba, dar care ne-ar aduce mari servicii astăzi, dacă ne-am convinge de ea: «Nu zic nimic despre spiritul dușmănos al istoriei Românilor... socot însă că e vremea ca să ne oprim pe această cale de partide; de mult ce ne vom lăuda, de mult ce vom huli celelalte neamuri, Românii vor socoti că sunt buni și mari din naștere și se vor acufunda iarăși în somnul lor adânc.» Ce bine ar fi fost dacă ideile acestea ar fi avut vre'un efect! Istoriografia română ar fi fost poate mai științifică de cât este, intelectualii noștri n'ar fi amorțit așa de lesne. În adevăr să observăm ce mare adevăr și ce exactă prevestire! Oare starea noastră actuală de nelucrare nu se datorește ideilor cu care ne-am hrănit că «Românul în veți nu pierе», că puterea noastră de viață e fenomenal de mare, că inteligența cu care Românul e dotat, e suficientă pentru a împiedeca ori-ce influență dăunătoare streină? Într-o notă din lucrările sale filosofice d-l C. Rădulescu-Motru a atins cestiunea (1), în câte-va articole apărute în urmă a reluat-o, studiind ideile pe care în treacă le atinsese Russo.

Cugetarea IV (pag. 117) este consacrată «chaosului limbistic din Ardeal» cum numește el sistemele ortografice de acolo. În ea reproduce câte-va rînduri din Miron Costin pentru a face să reiasă curățenia limbii sec. XVII față de cea întrebuițată de mulți pe timpul său și apoi adaugă următoarea aluziune: «Ne aducem aminte că un om de spirit își cerceta pe un al său nepot de curînd sosit din străinătate: «Hei! fătu' meu, spune-mi, învîrtita, cum se cheamă fran-

țuzește? Invîrtision, respuse nepotul; românește învîrtita se cheamă astăzi *învîrtăciune.*»

Concluzia este că «va trece și Ardelenismul cum a trecut multe alte sisteme încalcite și va rămînea numai Românismul»

Cugetarea V (vag. 119) e o continuare a celorlalte, arătînd motivele pentru care limba română nu poate deveni latină: «Lumea merge înainte și nu se poate întoarce; fiul nu poate fi tată său frate părintelui său; de aceea trebuie să rămînem Români iar nu (1) Romanii. Antichitatea romană merge pentru noi pînă la punctul acela care leagă lumea veche cu lumea nouă; o mai departe pășire se cheamă împresurare ș'ar fi tocmai ca cînd am lega un om viu de un trup mort! Pentru o mai deplină lămurire explică formațiunea limbilor după teoria lui Schleicher, felul cum evoluează: cum ajung să se diferențieze în gradul în care le cunoaștem. «În climate frumoase ca ale Greciei și Italiei limbile se îndulcesc, se modifică și cresc odată cu activitatea. Tot acca influență din afară a climatei și a hranei dete măsura și gradul civilizațiunii, care consacră statornicia și prelacerea limbilor de acum înființate.» Numai prin istorie s'a putut ajunge la înțelegerea treptelor de formațiune ale unei limbi, deci istoria să ne-o studiem și noi înainte de-a croi sisteme lingvistice—zice el.

Cugetarea VI (pag. 201) explică înțelesul cuvîntului pedantism revenit de atîtea ori în coloanele României literare, ce-și pusese ca program «limba înțeleasă de la Tisa la țărnițele Mării». Cu această ocaziune el vorbește de critică și încă într'un fel ce e surprinzător în țara noastră de acum cinci-zeci de ani: «vremile însă de resbunare a trecut, este nevoie de a întemeia critica, și de a compara de acum înainte bunătățile scrierilor și tăria sistemelor. De două-zeci ani încoace de la zilele cînd strigam cu toții «scrieți, scrieți, bine să rău dar scrieți,» de pe cînd Românii însetați de cărți priviau o carte ca Jidoviia mana în pustietate și în bucuria lor, primiau bunul și răul fără osebire, cărțile aș ploat, scriitorii aș răsărit ca ciupercile și scrierea care începuse cu limba românească s'a prefăcut în meserie...»

Cugetarea VII (pag. 203) cercetînd câte-va publicațiuni din București, Blaj și Iași arată că scriitorii

(1) «O cunoștință exactă a trecutului ne-ar feri de multe decepțiuni astăzi. Din nefericire, pe o asemenea cunoștință exactă nu putem conta mult. Generațiunea veche a istoricilor noștri, din motive lăudabile, fără îndoială, dar streine adevărului, aș avut grija să o turbure pe cit se poate. În locul cunoștinței adevărate ei ne-aș dat poesia trecutului: așa cum acesta ar fi trebuit să fie....»

«Să sperăm de la noua generațiune a istoricilor noștri o îndreptare. De la curajul și limpiditatea judecății acestora atîrnă începutul multor idei sănătoase în țara noastră. (Rolul social al filosofiei. Buc. 1899 pag. 164).

(1) În text acest cuvînt lipsește: de sigur din cauza culegătorului.

aă ajuns în nesciința lor să formeze trei limbi.

Cugetarea VIII (pag. 217) se ocupă special de Petru Maior. Îi recunoaște o superioritate față de Șincai și Clain prin aceia că a înțeles adevărata origină a limbei noastre—latina vulgară—și recomandă cu căldură citirea «Istoriei pentru începutul Românilor». Totuși pentru că un capabil de încurcatele sisteme ortografice exista și trebuia aflat, Russo revine la critică. «Poate că în treacăt critica vatămă vr'o iubire de sine mai tare de cât dreapta judecată, dar cine scrie, cine se pune în fruntea națiilor cu adevărată saă închipuită misie, acela se face proprietatea publicului; mișcarea, sufletul lui toate sunt a discuției, pentru acela ființa i-se șterge; din om rămîne numai numele» și cugetarea se slirșește: «multe lucruri și multe cuvinte sunt încă în lume ce Români nu înțeleg: porneala limbii și noima critice, sunt două din aceste lucruri încă neînțelese.» La 1855 să și se vorbească de critică, ba ceva măi mult de adevărata cale a critice! și totuși s'a vorbit, s'a vorbit cu convingere, de și propovăduitorul e astă-zî atit de puțin cunoscut.

Cugetarea IX (pag. 218) sprijinește un articol scris în Transilvania articol ce combătea sistemele latiniste.

Cugetarea X (pag. 229). Iarăși școala latinistă.

Ne explică buna intențiune care i-a dat nascere, înlăturarea slavonismelor, grecismelor, cari înăbușiră limba cronicarilor și caută a stabili de unde a venit lovitura dată curentului transilvănean: «să îndreptăm dar propovăduirea și să spunem adevărul ce-l avem toți în minte, că principatele aă scăpat România.» El consideră curentul latinist ca un rău ivit pentru a combate alte rele existente: slavonismul și grecismul și că pe dată-ce ținta a fost ajunsă curentul a trebuit să dispară. Dispoșițiunea s'ar mai datori de asemeni și puterniceii influențe franceze din principate.

Cugetarea XI (pag. 249). Combate părerea că limba română ar deriva din a lui Cicero, susținând tesa latineii vulgare: «Asemănarea limbilor române, franceze, spaniole și italiene nu vine de la limba latină, dar de la cea latinească a soldaților. Cu cît cearcă cine-va analogiile prin șirul veacurilor, cu atita asemănarea între limbile surorii e mai mare în construcție, în cuvinte și în idei.» Cît timp organizarea noastră politică și religioasă a fost slavonă limba derivată din

cea populară a fost un dialect neînsemnat dar care a preponderat din momentul ce întemeierea domniilor române a Valahiei și a Moldovei s'a realizat.

Cugetarea XII (pag. 250) explică introducerea limbii române în biserica din Ardeal sub influența calvinistă a lui Racoczi și în principate sub influența curentului de a împedica lățirea calvinismului și în principate.

Cugetarea XIII (1) (pag. 276) atrage atenția celor din Ardeal să cugete, că dacă vor continua să susție o limbă neînțeleasă de popor, dacă vor crea prin limbă două clase după cum aă creat două prin religie (uniți și neuniți) puterea Românilor va scădea.

Aci se termină partea întâia a cugetărilor.

În partea II cugetările sunt iarăși dispuse în capitole ca cele precedente. Primul capitol saă prima cugetare (pag. 339) ne spune cum ura politică contra Rușilor ne-a făcut să primim cu brațele deschise cultura franceză, dar că și aceasta trebuie să aibă o margine căci «primejdiile politice în cît privește robirea sufletului român aă trecut, adevăratul românism trebuie a-și ridica capul. Continuarea cugetării (pag. 347) susține a se da întietate limbii usuale, a o folosi atunci cînd vrei să formezi o gramatică și stabilește că «România literară», nu a dat Moldovenilor nici gramatice nici altă scriere după iscodirile închipuirii lor».

Cugetarea II (pag. 347) e ocupată de o polemică cu «foaia pentru minte», care încercase să asemene acțiunea Academiei franceze de a statornici limba cu acțiunea școlii ardeleni; după ce arată diferența dintre calea Academiei franceze și a celei din Transilvania, emite o părere ce merită a fi amintită.

«Moldova e o țară rece, unde entuziasmul fie politic, fie literar nu prinde în clipeală; nici teoriile italiene și romantice a vestitului revoluționar (2), nici sistemele ardeleni nu aă prins rădăcină». Și pentru că Transilvănenii aminteau mereu de clasicism, de clasic, Russo îi combate cu propriile lor argumente: «clasicii se chem clasic pentru că resumă în ei, talentul saă cu geniul civilizației și calitățile veacului lor.

«Dar numai prin Gramatică nu se fac clasicii.

(1) Din eroare în text e scris XI.

(2) E vorba de Eliade.

Vaugelas nu e înnumărat între clasicii franțuzești și nu avem nădejde că România viitoare va putea pune în rîndul clasicilor gramerianii de astăzi». La fine adaugă rugăciunea de atîtea ori repetată, ca cei din Ardeal să facă o gramatică după limba pe care o avem, iar nu după cea, pe care ar trebui s'o avem.

Cugetarea III din partea II (pag. 481) începe prin idea că «gramatica este un mijloc iar nu un țel» și că «la Români ambiția gramerianilor a fost prefăcut mijlocul în țel». Scriitorii principalilor cugetă mai mult la sistemele ce trebuiesc întrebuintate în scris, de cît la ideile ce pot hrăni mintea și inima Românului; fie-care ziar se crede dator a lua apărarea unei teorii lingvistice și a declara cît mai emfatic că ținta îi este «de a stabili limba pe niște baze mai solide». De astă dată, pacinicul, zeflemistul Russo ajunge să se indigneze și să spue caricaturistilor de limbă. «De a face din limbă o chestie de naționalitate se înțelege, dar de-a înturna și răsturna o limbă împotriva trasului ei este altă chestie: chestie de peđațați, de neștiitorii, de șarlatanii săi de mișei, cînd nu este cum-va o neguțatorie de sentimente patriotice». Și mai jos, cîte-va rînduri ne fac să vedem în Russo pe cunosătorul convins de condițiile, în cari se desvoltă limba și popoarele: «Cînd se nasce o limbă în lume, se nasce cu organismul ei, se naște negreșit pe o basă solidă, pe basa alterațiilor săi a decompoziției altor limbi, pe condițiile viețuirii a poporului ce o înfăie săi care se naște cu ea precum Români pe condițiile climatei, a vecinătății și o mie de alte condiții ce alcătuesc istoria.»

Cugetarea IV. (pag. 496) se ocupă de formațiunea poporului nostru punînd cestiunea pe un teren cu mult mai sănătos de cît al școalei latiniste cea-ce ne întărește convingerea în cunoștințele serioase ale lui Russo. «Roma crește, se întinde, se revarsă peste lumea întregă prin soldații și coloniile ei pînă în veacul IV, în care năvălirile noroadelor se prefac în potopul omnesc ce a înecat puterea Romanilor, vorba în provinciile romane se împărția în limba oficială a dregătoriilor și a școalelor, adecă limba latină populară alcătuită după fie-care provincie de limba romană a soldaților și a coloniștilor și de dialectele ori de ce baștine a aborigenilor.» Tot ast-lel și cu Dacia. Români sunt amestecul indigenilor cusoldații și coloniștii din Italia, Spa-

nia, Galia; la năvălirile barbarilor intrînd elemente nouă popoarele s'a modificat: dialectul Romano-Galic se modifică cu limba biruitorilor Germani, dialectul Romano-Spanic cu limba gotică-Arabică și dialectul nostru cel mai de pe urmă născut din toate elementele ce avea rădăcină în Galia, în Spania, în Italia, în Grecia Mare se combina cu influența slavonă». Față cu această situațiune «greșeala noastră a fost de cînd am intrat în desbaterile limbii, că am urmărit numai asemănările noastre cu limba latină și celelalte limbi neo-romane, dar nu ne-am bătut capul cu neasemănările—și tocmai neasemănarea înformează duhul săi cum se zice astăzi geniul limbilor și desparte o limbă de alta».

Cugetarea V. (pag. 427) ne învață că nu e limbă necompușă din mai multe elemente, că a elimina elementele Slavone din limbă însemnează a o distruge, că ori-cîte sbuciumări am face «slavonismul nu ne va lepăda». Și cugetarea este încheiată prin următoarea frasă plină de gîndire serioasă și de adevăr neîndoelnic: «Precum în rînduiala psihologică, asemenea în rînduiala materială a lumii și a faptelor istorice sunt principii ce se imponcisc (1) la întia vedere, dar aceasta este orbirea duhurilor mici și a vederilor scurte ce nu vād mai departe de cît la gardul lor și își uimesc mintea și priceperea a citi un lucru săi o chestie numai pe o parte».

Aci articolele se oprăsc. România Literară n'a mai apărut ca să continue publicarea. O parte din această continuare însă ni s'a conservat în manuscriptul 311 din Biblioteca Academiei Române, manuscript pe care mi l-a făcut cunoscut D-l Ovid Densușianu. Manuscriptul începe prin două scrisori ale lui Alexandri către Odobescu; una din ele și cea mai mare parte din cea-l-altă fiind consacrate exclusiv lui Russo, le vom reproduce aci, cu atît mai mult că n'a fost publicate nici odată,—numai o parte dintr'una o găsim în Revista Română din 1863—și ca atare sunt documente interesante chiar pentru Alexandri și Odobescu. Prima scrisoare e din Iași 2 August 1863. Din ea extragem.

«Cît pentru scrierile lui A. Russo sunt de idee că fiind traduse ele ar figura mai bine în coloa-

1). Întorc, lovesc.

nele Revistei de cît în foiletonul jurnalului francez din București. (1)

Russo avea obiceiul pentru înlesnirea compunerii, a scrie în limba franceză și apoi a traduce scrierile sale pe românește. Ast-fel a făcut cu o mare parte din articolele publicate în România literară, ast-fel negreșit ar fi urmat și cu celelalte compunerii ale sale dacă moartea i-ar fi lăsat timp. Cea ce el n'a apucat a săvîrși, alții pot s'o facă pentru dînsul, mai cu seamă că scrierile lui A. Russo se deosebesc mai mult prin idei de cît prin stil. Ele au un caracter de originalitate locală, fiind niște tablouri ale epocii de la 1840. Opiniunea este dar că mai bine ar fi să se traducă într'un stil simplu și înțeles și tipărite sub titlul de: *Manuscripte franceze ale lui A. R. descoperite după moartea lui*. — În adevăr a fost un miracol că am putut eu găsi o parte din acele manuscripte și crede-mă că aș fi foarte fericit de a le vedea păstrate prin mijlocul tiparului. A. Russo mi-a fost un bun prieten; el avea un spirit ager, cultivat și cît pentru talentul său, cît pentru frumoasa și poetica lui închipuire, îmi voi descoperi o mare taină literară: *Cîntarea României publicată în jurnalul meu a fost compusă în limba franceză de A. Russo și tradusă în românește de N. Bălcescu*. Am la mine manuscriptul său original.

Îți trimit două articole de ale sale: Un fragment dintr'o călătorie prin Moldova la 1839 și jurnalul copilului său la schitul Soveja în 1846 sub domnia lui M. Sturza Vodă. Bine traduse ele vor figura bine în Revistă. Asemeni partea de cugetări ce v'am trimis, ar putea fi publicată sub titlul de fragment. Ori-cum vei socoti de cuviință a urma însă te rog să-mi păstrezi manuscriptele.

Adio și prietenie.

V. Alexandri.

A doua consacrată întregă lui Russo sună ast-fel:

Miercuri, 14 Ianuarie 1863.

Scumpul meu Domn.

Vă trimet în acest plic două manuscripte a lui Russo unul în limba românească și altul în limba franceză. Cel d'întîiu este urmarea cuge-

(1) E vorba de «La voix de la Roumanie» a lui Ulysse de Marsillac.

tărilor sale asupra limbei, tipărite în România Literară și întrerupte cu suspendarea acestei nenorocite publicări. Cel de al doilea este un tablou foarte interesant al Iașilor și a societății sale la anul 1840. Dacă acesta s'ar traduce ele ar fi citite cu plăcere în Revistă și ar servi ca o schiță istorică în viitor pentru studiul epocii noastre. Vă îndemn prea mult să puneți pe cine-va a tălmăci în românește și a'l publica împreună cu *urmarea cugetărilor*.

Alec Russo este unul din acei tineri cari au început și susținut lupta generației nouă în contra obiceiurilor ruginite a societății vechi, el avea mult spirit, mult talent, dar din nenorocire scria mai bucuros în limba franceză pe care o cunoștea bine. Am găsit o mare parte din manuscriptele lui precum *călătorii la munți, legende*, jurnalul eșilului său la schitul Sovejei sub domnia lui Mihai Sturza etc. și sunt sigur că fiind acele articole bine traduse, ar forma o serie de materii foarte plăcute pentru cititorii Revistei.

Bine-voiți a-mi face îndată cunoscut dacă primiți a le publica și cu multă plăcere le voi expedia la București.

Al. Russo mi-au fost un bun și scump prieten și a-și fi prea fericit de a-l face cunoscut compatrioților precum merită. Cît a fost el în viață nu s'a gîndit a cerca să iee loc între autorii moderni din Principato de și avea destule cunoștințe și talent ca să se poată ridica cît de sus

Te rog să-mi ajuți a nu lăsa uitării memoria unui om carele au fost în stare să jertfească pentru interesuri de înaltă cuviință dreptul său de părinte asupra minunatei poeme intitulată *Cîntarea României*.

Aștept răspunsul d-voastră. De va fi afirmativ voi trimete manuscriptul ce posed, de va fi negativ vă rog să dați jurnalului d-lui Marsillac articolul *Jassi et ses habitans*, pentru ca să'l publice în foiletonul său.

Sănătate și prietenie

V. Alexandri.

După aceste scrisori urmează în manuscrisul 311 *Iașii și locuitorii săi în 1840, Soveja, Pietra Teiului* și continuarea cugetărilor asupra limbei. Din toate acestea am găsit publicate în Revista Română după stăruința lui Alexandri Soveja și cugetările, acestea sub titlul nou *Cugetări asupra limbei și nației române*.

Ele însă nu sunt continuarea imediată a articolelor din România literară după cum se spune chiar în Revistă: «Fragmentul nostru însă nu se leagă de-a dreptul cu cel din urmă articol publicat la pag 496 — 498 a acelei foi (1) ci rămîne o lacună, care cu greu s'ar putea împlini».... Dacă lacuna nu s'a îndreptat atunci, astăzi lucrul este imposibil și nu ne rămîne de cît să continuăm a analiza ceea-ce găsim publicat în Revista lui Odobescu. Aci studiul nu este publicat după capitole, cum obicinuia Russo, ci într'o singură bucată de la început pînă la fine pag. (355—360) copie exactă a manuscrisului după cum am putut controla din confruntare. (2) Aci găsim: «Cuvîntul, fie slav fie turc fie latin, ce se va români are drept de împămîntenire și numai obșteasca frămîntare și nevoia pot să-i deie indigenatul, iar nu autoritatea fabricanților de sisteme! «Mai jos susține că multe din cei cu sistemele linguistice nu au cunoștinți serioase pe acest teren, că literatura nu poate progresa, dacă ortografia, sintaxa, nu vor fi stabilite și că pentru literatura copiată din țările streine va veni o zi, în care «se va indica furtuna împrăștiătoare a pedantismului; și puține scrieri vor scăpa».

Nu a fost aceasta o povestire esactă, cînd cunoaștem rolul jucat de «Junimea» în literatura română? Ajuns aci îi pare lui Russo, că repetă ideile și se esplică în felul următor: «Așa de nenorocită este plecarea literaturii române și așa de întunecată mintea noastră, în cît aceste principii elementare ce sunt în alte țări o faptă viderată de care nu se mai vorbește ca și de mișcarea pămîntului, seamăn a fi pentru noi, lucruri din ceia lume; aiure ar fi pedanterie să zici că limba, literatura și poesia, sunt trei cuvinte identice a uneia și singură formulă.... naționalitatea; pentru noi înnecați în pedantism, este o noutate îndrăsneață de a le rosti, vrednică de hula învățaților și legistatorilor Parnasului. După pilda lui Galilei, ce striga din închisoare unde-l pusese pedanții vremei după atunci: «Pururea se mișcă», voiți striga din Moldova ca să se audă peste Molna, peste Milcov, peste Carpați....

(1) Rom. Lit.

(2) Ortografia numai a fost înlocuită cu a «Revistei Române». Vom observa aci că Russo nu întrebunța pe «scurt.

Limba Domnilor E.... L.... P.... și altora nu e limba românească și literatura de astăzi nu e literatură românească!»

Rîndurile acestea energice au contribuit fără îndoială la oprirea avîntului copilăresc, ce-l luase literatura noastră în acel timp, și au întărit, în Moldova cel puțin, curentul răsturnător de idei greșite, ardelen, bucovinene sau muntene. Și pentru-că în tot-deauna Russo își ia o bază temeinică în discuție aruncă de astă dată o privire asupra dezvoltării noastre istorice și ajunge la concluziunea că obiceiurile, tradițiile, limba poporului român fiind moștenite și păstrate de secole nu vor putea fi schimbate, nici din ordinele vre-unui despot, nici prin regulile vre-unui gramatic; aduce ca exemplu pentru aceasta încercările de maghiarizare ale Românilor Transilvăneni, încercări irealisabile vre-odată, căci la tunurile și ștreangurile lui Kosuth — zice el — popoarele supuse din Ungaria vor răspunde: «Dovedește-ne că limba ungurească e mai frumoasă de cît a noastră și vom vorbi ungurește, dovedește-ne că copii nu-s fiii părinților lor și vom fi Unguri; dovedește-ne că e mai cinstit a se chema Ianoș în loc de Ioan sau Ivan și ne vom chema și noi Ianoș». Ura dintre anumite popoare își găsește explicarea în psihologia literatura și istoria lor, cari le determină caractere diferite, și pentru poporul nostru va fi de mare folos studiul obiceiurilor, al muzicii și al poeziei, de ore-ce ele ne vor lămuri nașterea lui și originalitatea limbii.

* * *

Cugetările sunt cum vedem incomplete; dacă România Literară n'ar fi încetat, am fi avut fără îndoială un studiu complet cu deosebire interesant pentru acea epocă. Totuși, așa cum sunt, cugetările ne fac să vedem în Russo o valoare reală pe terenul lingvistic și un apărător conștiincios al limbii noastre.

România Literară nu putea găsi un reprezentant mai demn în această cestiune: de la 1855 limba așa cum o înțelegea el a pătruns încetul cu încetul pretutindenți, unde se scrie românește, prin operele celor strînși în jurul României Literare, sau ale celor călăuziți de aceleași principii. Ideile susținute de Russo constituiesc prima fasă a limbii literare de astăzi, aceia în care s'au înlăturat teoriile școalei latiniste, ale lui

Pumnul, Eliade Rădulescu, s'aŭ răsfoit paginile minunate ale cronicarilor și s'aŭ adunat producțiile poetice ale poporului. A fost grea lupta aceasta, a fost grea pentru că sistemele erau încă puternice și autorii lor prea admirați de toată lumea ca să poată fi învinși așa ușor. Dar iubirea trecutului, a literaturii și limbii populare care conducea pe Russo, a trebuit la urma urmelor să învingă.

În iubirea lui pentru trecut Russo ca și alții din scriitorii moldoveni ai timpului a ales din cuvintele bătrânești pe acelea cari îi conveneau și a reînviat ast-fel multe din frumusețile dicționarului actual; dar unele din acele cuvinte ne putându-se conserva au devenit astăzi arhaisme.

În definitiv rolul lui Russo în epocile de dezvoltare ale limbii noastre ocupă un loc destul de însemnat, ca să se aibă în vedere orî-de câte orî se va discuta această cestiune; se zice de obicei că «bunul simț» a făcut să cadă limba improvizată în atîtea rînduri, fără să se pue întrețerea, cum de au durat atîta timp acele sisteme și cum de a permis bunul simț ca ele să se nască? Oare promotorii ideilor acelora, Șincai, Maior, Pumnul sau Eliade, erau lipsiți de bunul simț? Un curent cade înlocuit cu altul mai puternic și dacă școlile lingvistice existente au căzut, este că au fost înlocuite prin școala României Literare.

Tot în cugetări găsim pe Russo conscient de starea copilărească a literaturii noastre de atunci, îl găsim declarîndu-se contra sistemului: «Scrieți băeți...» și afirmînd cu o energie cum rar se putea găsi în 1855 că literatura de atunci «nu e literatură românească». Dacă vre-o dată s'ar face un studiu asupra *Junimeii* și rolului ce l-a avut în literatura și limba română, s'ar vedea, cred, că o junime existase mai înainte și că Junimea de pe urmă este în legătură strînsă cu cea d'întîi, dacă nu chiar continuarea și întărirea ei.

PETRU V. HANEȘ.



Ursoanea Granciului.

Baru mare este un sătuleț așezat în Valea-Jiului, care venind de la Sud, din coastele Retezatului, merge spre Nord pînă la Sînta Marie, din sus de Hațeg, unde se împreună cu Streiul, spre a-și continua calea împreună pînă la Simeria, unde le înghite lăcomosul de Murăș. Acolo în Barul mare am stat cîțiva ani și din memoriile aceluși timp voiŭ să scriu acum ceva. La început să scim trei lucruri:

1. Olarii din Barul mare sunt dintre cei mai fideli adoratori ai lui Bachus, inventatorul mașinilor de spirt și al cinzăcilor.

2. Țigani din Barul mare toți șed în bordeie pe o insulă a Jiului, căci adică voesc să fie întăriți ca prin șanțuri și parapete, ca să nu se întîmple ceva devastare în bordeiul Granciului, care le era naș mai la toți și care era atît de avut, încît și la Români da bani împrumut; dană, că nu era vaivodă.

3. Nu mai puțin însemnată era bivolița popii Nistor, un dobitoc acesta, mare, negru, gros, butucănos și cu stea albă în frunte; numai popa Nistor avea în Barul mare un astfel de dobitoc.

Că în Barul mare sunt mulți olari, o scio toată Valea Hațegului, a Streiului și cu deosebire a Jiului, deoarece-ce ei, adică olarii din Barul mare cutreieră cu marfa lor toate trei văile aceste, pleacă de-acasă cu carele încărcate cu vase de lut și se întorc cu bucate, brînză, bani și vinars.

Două lucruri însă nu știu Jieni, Hățegani și Streieni:

a) de ce carele, cu care poartă spărgăcioasa marfă, nu sunt ale lor, iar vitele dela care sunt ale altora;

b) de ce olarii din Barul mare sunt atît de bigoți întru venerarea lui Bachus.

Aceste două lucruri voesc a-le lămuri pînă a nu ne apropia de ursoanea Granciului, că atunci va fi prea tîrziu.

Olarii din Barul mare poartă produsul muncii lor pe carele altora din cauză că ei nu au, și nu au — căci au alții destule. Cred deci, că în punctul acesta fie-care din bunii cititori va fi destul de lămurit.

Bigotismul în confesiunea lui Bachus e lucru vechiŭ, el datează, după cum spune tradiția, din zilele veacului trecut, cînd s'a făcut păretele despărțitor între Români din Ardeal făcîndu-și

pe unii uniți, pe alții neuniți, după-ce și pînă într'acele rupturi erau în nobili și iobagi, iar nobili mai cu stare treceau în castrele străine cu droaia, astfel încît s'a rupt de la corpul națiunii noastre aproape tot ce aveam în acel veac mai luminat de cultură și mai plin de avere.

În zilele acelea s'a zărăstit prin satele Văii-Jiu-lui un călugăr negru la port, dar alb la fapte, dulce la vorbă și înțelept la judecată. El umbla călare. Ajungînd la hotarul comunei Petros, din sus de Barul mare, s'a pus să odihnească, iar calul și l'a lăsat să pască prin acele ierburi. Și el se odihnea sub ceva copac lîngă drumul, pe care veniau oamenii și mizerile de la munte. Și care cum venia și vedea pe călugăr odihnind la umbră, îl îmbia cu caș, urdă, jintiță și cu lapte dulce. Iar călugărul primia cîte ceva de la fie-care și apoi îi blagoslovia: Dee Dumnezeu, ca dulcele din Petrosul să nu se mai cioante. Și așa e pînă în ziua de astăzi.

De cătră seară s'a tras călugărul mai în jos ceva, pînă pe hotarul comunei Baru mare. Aci se hotări să rămînă peste noapte. Iși lăsa deci calul să pască în voea lui, ca și pe hotarul Petrosului, dar cînd se făcu ziuă, ia părinte cal, dacă ai de unde? ! Se duse deci încet în sat să întrebe, nu cumva 'i-a văzut calul cine-va? Aci află pe primarul satului cu jurații, făcînd lege asupra dobitocului prins din fînețe. Spune bietul călugăr, că uite calul este al lui și să fie bun să i'l dea. Dar primarul cu jurații îi spun verde'n buze, că calul a făcut pagubă în fînețe și că pînă nu va plăti călugărul tălpășagul, nu i'l pot slobozi. N'are ce face călugărul, plătește și dă să plece cu calul, dar acela schiopa. Nobili din Baru mare 'i-a fost tras potcoavele și le-a fost dat pe vinars. La această faptă, călugărul se supără foc și blestemă: «Dă Doamne, ca neamul acesta de oameni să nu se mai sature de vinars, cinzaca să le pună capul». Și eată, așa e pînă în ziua de astăzi; nemeșii din Baru mare sînt mai toți de profesiune olari, închinători pînă la idolatrie, mai mult, pînă la bigotism, zeului Bachus, în a căruia cinste vezi circulînd din mînă în mînă, înaintea cîrcimei Jidanului, oale și ulcele pe din afară unse cu fasole, ear' în lăuntru pline de spirt și spiroaică.

Astfel de oameni apoi împrumutau de la Granciu bani să-și cumpere smalt, căruia apoi îi dădea camete destul de bune pre lîngă că-i mai închinau și lui din ulcica cu spirt.

Știindu-le aceste, să vedem acum și pe ursoane Granciuului.

Întîmplarea fu așa:

Granciu se bolnăvise greș într'o vară și îi era teamă, că cioroii vor rămîne fără Granciu, o perdere ca aceasta, dacă se întîmpla, nu stău bun, că nu ar fi urmat și alte rele asupra bieților Țigani, căci scris este: «nici un rău nu vine singur». Se pun deci a'i căuta de leac; datu-i-a cu cărțile, descîntatu-i-au de bubă, de negit, de deochi, de supărare, de urmă întoarsă, de gălbinare, de spăriat, de îndrăcit și de toate boalele ce numai pot să ajungă pe un Țigan ca Granciu, dar pace! leac nu e ca perî în palmă. Cercat-au și cu vinars de bucate, de prune, de cireșe, ba chiar și cu hăl de drojdi de la popa din Băiesci, dar par'că era făcătura de fată bătrînă: leacul nu i-l nimeria. Erau aproape de desperare parpangeii, că ori-cum, dară Granciu nu era sicine, nu era Țigan eac'asa! El umbla îmbrăcat ca un Român de cei mai cum se cade: cu căița laie de miel alb, cu primură neagră, cu șubă nouă de nouță, cu cioareci largi încrețiți, cu opine bune, cu ațe negre de păr de cal, cu șerpar. Oh! cu șerparul întrecea chiar și pe faurul din Bănița. Avea Granciu un șerpar, par'că acum îl vîd, lat pînă subsuori, nici nou, nici vechi, cu 6 catarama și încătărămbat numai în catarama de jos, apoi Doamne! cîte zale, cîți bumbi, cîte rotile de ceasornic, cîte scumpii nu împodobiau șerparul Granciuului, și acum acest odor de șerpar să rămînă fără stăpîn; o pagubă ca aceasta, cît s'ar fi dus vestea și povestea în toată lumea, doară pînă dincolo de Petrosul. Dar bine a zis cine-a zis: cînd e necazul mai mare, atunci e și mai scump sîntul bun, dacă îl capeți numai. Și acest stat nu veni prea tîrziu. S'a întîmplat adevă ca niște lăeți (Țigani ambulanti) să treacă prin Baru mare colea cam pe la Rosalii, și după obiceiul lor și al ținutului s'a așezat chiar în capul satului cu corturile o zi și o noapte. În timpul acesta tinerele corturărese, — după datina erezită din moși-strămoși, — curățiră satul de galițe, mai de pănzurii ce aflare, că nu sunt destul de bine așezate, și de lucruri de a-le mîncării; pînă cînd corturăresele mai bătrîne dădea de noroc, făcea de dragoste și puneau și ele mîna pe ce biată puteau; ear' Țigani, mari și mici, umblau din casă în casă, unii cumpărînd căldări stricate și cojoace vechi, alții vînzînd cuțite

foarfecî, clopoșele sleite, dar cu deosebire urmînd fundamentelor scripturii lor: «Ce-ți văd ochii, să nu-ți lase mînile». Cu astă întîmplare o faraonă bătrînă și pricepută la doistorii nimeri la bordeiul Granciului în mijlocul ostrovului Jiului. Granciu zăcea dus la umbra bordeiului, în vreme-ce Grăncioanea îl apăra de muște cu o crenguță de arin ruptă dintr'o tufă din dosul bordeiului. Porcii Granciului erau tăvăliți în mocipla din gura bordeiului, ear paripul lui cel sur își arăta compătimirea față cu bolnavul lui stăpîn, dînd mereu din cap și apărîndu-se cu coada de muscuțe. Era un tablou ce ar fi scos lacrimi și din stîncă, dar apoi din ochii Grăncioanei? Ea plîngea nemîngăiată: «Vai dă eū și dă eū, ce să mă fac eū de a muri Granciul, cine să-î poarte șerparul, cine să-î încalece paripul?»

Atunci nimeri faraona cea bătrînă de la coriturile lăieșilor cu o coșarcă pe mîna stîngă, în care ținea o păreche de cărți de joc ce le avea chiar din Egipt de la Marea-Roșie; în dreapta avea un bețigaș de alun, vrăjit, cu care omorîse ea o șopîrlă încă pînă a nu se mărita și care de atunci nu-l mai lăsa de la sine. Ciudată figură avea vrăjitoarea aceasta desculță, cu o rochie toată țiră, cu o jumătate de cămașe pe ea, cu părul despletit și preste el trasă o cîrpă roșie ca para focului și cu pipa în gură. În degete cele seci avea multe inele, parte de aramă și parte de argint, făurite de ficioru-seu, de Pintiuca, din pițule eșite din curs, la grumaz avea mărgele și gheoci, ear în urechi cercei mari, bulbucați ca alunele, de argint curat.

Cum o văzu Grăncioanea apropiindu se de bordeiul lor, prinse o leacă de nădejde și se liniști puțin; ear după ce află, că noū venita este foarte învățată în ale doistoriei, clăti pe Granciul să-și deschidă ochii să vadă de unde-î vine mîntuirea. Își deschise Granciul ochii și se uita la vrăjitoare, iar aceea îi dete cu cărțile, îi cătă în palmă și sub limbă și-i spuse, că uite el adică Granciul, a călcat în urmă de urs și de aceea e bolnav. Auzind Granciul una ca aceasta, se ridică încet într'un cot și îi răspunse, că drept vorbește, ear neamurile Granciului și toată țigă-nimea din Baru mare care se afla în gîur de el, dete din cap și zicea: «Urmă de urs! Urmă de urs! Cine și putea călca în urmă dă urs decît Granciul? Mult ne mirăm, că nu l-o chiar călcat!» Atunci vrăjitoarea le spuse așa: Granciul

leac are, dar fiindcă — din urmă de urs îi vine boala, numai în untură de urs îi stă și leacul; drept aceea să căpătați untură de urs, de aceea să bee în lapte dulce dimineața pînă nu răsare și seara după ce va sfinți sfîntul soare; tot cu de aceea să și ungeți pe Granciul Marți seara cînd se culcă găinile și Vineri dimineața, cînd scot porcii în cîmp.

Indată ce a plătit pe vrăjitoare, Grăncioanea s'a dus ață la Ioan Andreiū din Petrosul, care era un vîntor vestit, și care și în iarna trecută pușcase un urs mare și 2 mai micî. Și fu norocoasă Grăncioanea, că Ioan Andreiū era acasă, se gata să plece mai cătră seară la țîrg la Hațeg. Cela, cum o vede, știind, că ea nu umblă a cerși, o întreabă, că ce vînturi o poartă pe acolo, doară n-a murit Granciul?

«N'o murit, Ioane, n'o murit dar dă bună-seamă o muri; de nu te-î milostivi d-ta să-mî dai o leacă de untură dă urs, tot se prăpădește».

«D'apoi cum, Grăncioane?»

«D'apoi așa, că 'mi-o spus o Țigană bătrînă și știută, că Granciul meū o călcat în urmă dă urs și de aceea-î beteag, și de n'a bē untură dă urs în lapte dulce ferbinte și de nu l'om unge cu untură dă urs, leac n'are».

«Așa o fi, tu Grăncioane, dar dracul l'o pus să calce el în urmă de urs? zise Ioan Andreiū în glumă; tu vezi, io-'s vîntor, am pușcă colea cum îi dat și n'aș călca în urmă de urs să-mî dai cît bine-î în lume».

«Așa, așa, bine zici d-ta că doară ești om cu-minte, dar Granciul meū, cine mai era curagios ca el; acum cu vitejiile lui era să-și pună capul, dar dă-mî rogu-te, o leacă de untură dă urs, să nu moară cu zile».

«Ți-oii da, Grăncioane, dar mai este un năcaz. Mama urșilor trăește colo în munte în făget, știu colo, unde mergeți voi după bureți și după mure».

«Doar nu-î acolo?» întrebă Grăncioanea sbîrlindu-î-se părul măciucă de frică.

«Ba-î acolo, tu Grăncioane, e chiar acolo și ei îi miroasă untura puilor ei, și io mă tem, cum n'aveți pic de armă la bordeiū, să nu vină într'o noapte tot pe miros adurmecînd pînă la bordeiul vostru și pe toți să vă mănînce».

«Că doară n'a veni!»

«Bine-î, io bucuros îți dau, numai eată-ți spun, păziți-vă!»

Granciu cum prinse a bè lapte dulce cu untură de urs, aruncă flegma din piept și se făcù din zi în zi mai bine. Preste câteva săptămîni iar îl vedea cu căciula p' o urechie (că pălărie nu purta nicî-cînd), cu țundra p'un umăr, în gură cu cămișul pipei întors, în stînga cu un urcioraș cu vinars, iar în dreapta cu cîte un cap mare de berbecu cu coarne cu tot, orî cu cîte 2 rînduri de plămîni de oaie. Trăia zile albe, ca să se îngrășe, să nu intre slab în iarnă. După-ce mînce bine și bea vinars cu ciripig și cu cinober și cu țucăr (zăhar), și-aprindea pipa și se întindea pe foale dinaintea bordeiului, răzimat în cotul stîng, iar cu dreapta scărpină cîte un porc ce se culca lîngă el, pre cînd puii de găină și găinile se preumblău în sus și'n jos pe spatelul lui, iar paripul păștea prin tufele de arin departe de bordei, precînd cocoșul din vîrfurile bordeiului striga din cînd în cînd cîte un cucurigu! semn, că era vesel de însănătoșarea Granciului. Grăncioana era toată ziua în pădure, dar nu sus în făget, acolo se temea de mama urșilor, numai mai în jos prin aluniș și prin smeuriș, după smeură, mure, alune.

Pînă în vara aceea în Baru mare nime n'a ținut bivolițe, nicî bivoli, însă popa Nistor n'are ce lucra, ci cumpără o bivoliță cu lapte, dar nu o mîna în cîmp, ci o ținea acasă în grajd, că avea luțernă destulă în grădină. Colo decătră toamnă se pornește într'o seară o furtună mare, ploua ca din cofă, șuiera vîntul de gîndia că munții i-a răsturna, doboră merele, perele și prunele de prin pomî; sălcii multe trînti la pămînt; era o groază, de nicî cînele să nu-l scoți afară. Granciu cu ai lui era în bordei; mai în fund era calul cel sur legat de un pociumb și cu o legătură de lîn dinainte, după aceea pe un așternut de ogrinji zăcea cei 3 porci grași ai Granciului; pe o rudă deasupra porcilor dormiau găinile Granciului, iar în giurul focului ce ardea liber și care își trimetea lumul cătră nori print'un coș de grădele, sta la povești Granciu, Grăncioana și fata lor, Borîșca, ce era măritată în Ocolîș, dar a fugit dela bărbat. Cu ei împreună mai erau veniți în povești cîți-va fini de ai Granciului. Cînd povestea mai cu foc despre puterea vindicătoare a unturii de urs, despre curagiul Granciului de a călca în urma ursului, tocmai cînd zicea Granciu: «Cum vine primăvara, oblu în făget mă duc și iar calc în urmă

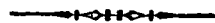
de urs, să văd ce mi-o fi», cînd se minuna mai tare finii și finele Granciului de curagiul lui — zup! prin bordei în jos niște picioare negre și groase și bordeiul pîrăi din temelie, iar porcii fuga grohotind preste foc de tot îl împrăsciară pe bulendrele povestitorilor; calul forăia, săria, tropotia, iar Țiganii înlemniră locul, văzînd ce nu mai văzuse nicî-cînd; găinele sburînd preste foc, se perdeau în noapte, iar cocoșul făcea o larmă de gîndea că-i în gura dihorului. Borîșca își veni mai curînd în simțiri, se trase la cal și-i tăia căpăstrul; acela se smuci odată, surpă o parte de bordei și fugi cît îl ținea picioarele și atunci mamița cade cu totul în bordei. Țiganii o văd, se desmețesc și raita spre sat, prin apă, strigînd cît îl lua gura: «Mama urșilor e în bordeiul Granciului». La strigătul acesta se deșteaptă și puradeii din alte bordeie, o ia și ei la fugă țipotînd, după ei fug și porcii lor și sic-care ceoroiu vedea înainte cîte un urs, iar îndărăt cîte un milion întreg; porcii îi urmau, ei fugeau și mai tare prin apă, prin tufe, pînă intrară în sat și se adăpostiră pe la creștini. Dar unde să-ți doarmă careva cît tu noptița de mare. Cum bătea vîntul prin ferestrele creștinilor, ei numai urși auzeau și ursoaice.

Cînd fu dimineața, un soare frumos lucia preste pămîntul ud de ploaie, curcubeul în toate culorile juca preste tufele de arin de printre bordeie, caii Țiganilor pășeau printre tufe, iar în bordeiul Granciului zăcea a lene și rumea bivolița popii Nistor, care eșise seara din curtea popii, vîntul doborîse poarta, și se preumblase o leacă printre bordeie, iar văzînd în vîrfurile bordeiului lui Granciu o legătură de lîn, se sui să cîneze și căzu cu bordei cu tot.

Ostașii greci, eșiți din calul lui Ulise în mijlocul Troiei în cap de noapte, n'au făcut nicî umbră de spaimă în Troieni, precum a făcut bivolița popii Nistor în Țiganii din Baru mare.

De atunci biata bivoliță fu poreclită «ursoana Granciului», dar nicî nu cutează vr'un Țigan să-i stee în cale; — care o vedea ca de o pușcătură, fugia văzînd tot urși și ursoni.

IOAN POP-RETEGANUL.



F O L K L O R

Nastratin-Hogea.

Cartea cea mai răspîndită în Turcia și cea mai citită după Coran e pînă astăzi colecțiunea de snoave ce poartă titlul «Glumele lui Hogea Nasr-eddin Efendi». Ele au circulat mult timp pe cale orală și fură pentru întîia oară adunate și tipărite la Constantinopole către 1837. Cît de mult fură gustate aceste glume, rezultă din faptul că în curînd originalul turc fu urmat de un șir de traduceri, în greaca modernă, în româna etc. Ele au fost popularizate la noi prin prelucrarea versificată a lui Anton Pann, apărută mai întîiu la București în 1853 sub titlul «Năsdărăniile lui Nastratin-Hogea» și retipărite apoi în diferite rînduri.

Nasr-eddin (rostit de Turci Nasradin și romanizat în Nastratin) joacă în orient un rol identic cu Pepelea al nostru ca tip de naivitate și de prostie. El a fost un personaj real, un mare învățat, contemporan cu Timur-Lenk, faimosul cuceritor tătar. Celebru mai întîiu pentru știința sa, Nasr-eddin ajunse în cele din urmă tipul legendar al spiritului Oriental, pe seama căruia Turcii acumulară toate păfaniile hazlii săi istețe:

Nastratin era un Hogea (dascal său învățat),
Care a rămas de basm pînă astăzi tuturor.
Pentru că era din sire cam p'o ureche, năsdăran
Nu-l găsești însă în faptă să fi fost vr'un viclean.

Iată dar pe acest învățat spiritual, tovarășul favorit al unui suveran mongol, transformat într'un fel de unchiș sfătos și naiv, dacă nu imbecil și ridicol. O soartă analogă a împărtășit-o la noi un alt învățat, elenistul Ieremia Cacavela, dascalul lui Dimitrie Cantemir, care a devenit asemenea un reprezentant legendar al literaturii bufone.

Glumele lui Nasr-eddin Hogea, traduse de Anton Pann din turcește într'o romînească populară au fost mult citite și cu toate că coprinsul lor se află în mare parte și în alte literaturi, ele se răspîndiră la noi sub forma lor orientală. Aceste glume circulau de sigur înainte de Pann, introduse fiind pe cale orală, și așa se explică romanizarea unora dintr'insele ca snoave indigene, așa cum ele figurează bună-oară în colecțiunea lui Ispirescu.

Marea popularitate a lui Nastratin Hogea la

noi o dovedește și împrejurarea că a ajuns proverbial, cum se poate vedea din diferite pasaje în Teatrul lui Alexandri.

Prima glumă cu care începe colecțiunea lui Nasr-eddin Efendi — el întreabă de pe amvon pe credincioșii musulmani, dacă știu despre ce are să le vorbească — a căpătat un caracter cu totul local, devenind la Ispirescu cunoscuta snoavă: Știi voi ce zice în cartea asta?

Anecdota cu boabele de nisip (ce Hogea punea în fie-care zi din postul cel mare al Ramazanului) deveni la Ispirescu snoava «Neajunsurile socotelei cu bobii»: Paștele apucă fără veste pe părintele Mușat; el pusese în buzunar 48 de boabe de porumb, cîte zile are postul mare, și scotea în fie-ce zi cîte unul. Preoteasa crezînd că-i place părintelui să ronțăie în post, îi mai pusese un pumn...

Anecdota despre disputațiunea lui Hogea cu cei 3 călugări creștini se atribue lui Cacavela care pune unui hogo cunoscutele 3 întrebări: Unde e buricul pămîntului? Cîte stele sînt pe cer? Cîtă e adîncimea mării?

Anecdota despre mosafirii nepostiți (care se pretind invitați de altul de cît de stăpînul casei) deveni la Ispirescu întîia sa snoavă intitulată «Păpara».

Altă snoavă «Bobîrnacul Neamțului» cu cele 2 întrebări relative la albirea anterioară a părului din cap sau din barbă, corespunde variantei turcești ce figurează în traducerea lui Pann sub titlul «Osebite anecdote».

Unele din aceste anecdote au trecut pe seama țiganilor: Nastratin e prins furînd din grădină și pretinde că vîntul l'a aruncat într'acolo. «Dar, zise atunci grădinarul, cine a pus legumele în sac? Tocmai la asta mă gîndeam, cînd ai venit, răspunse Hogea». (Sub forma romanizată, anecdota se află deja în «Povestea Vorbei»). De asemenea anecdota despre gîștele cu un singur picior...

Tot așa de populară a ajuns anecdota «De-o vrea Dumnezeu!» coprinsă între cele traduse de Pann. Ea e o simplă ilustrațiune a proverbului turcesc: Să nu pornești la drum fără un Doamne ajută (ca nu cum-va să te întîmpine fel de fel de nenorociri). Iată pe scurt această anecdotă, caracteristică pentru credința orientală a fatalismului:

Nastratin-Hogea zice nevastei, că a doua zi se

va duce să lucreze la vie; ea îi spune să zică: de-o vrea Dumnezeu!

«D'o vrea de n'o vrea, răspuse el, tot mă duc la vie!» A doua zi, ducându-se la lucru, se pomenește luat cu de-a sila de oamenii unui Pașa să le arate drumul la alt sat și-l țin pînă tîrziu. Abia la miezul nopții ajunge dînsul ostent acasă și bate la ușă:

Cine e, întrebă nevasta, tu ești Nastratinul meu?

Zise el: sint eū, nevastă, de va vroi Dumnezeu!

LAZĂR ȘĂINEANU.



Asupra jocului de călușeri

E știut că explicările se dau după vreme sau mai bine după împrejurări, sau încă și mai bine după ticul vremii ori după ticul care e la modă. Astăzi cîte lucruri nu se explică prin ajutorul crizei? Altă dată valoarea unei bucați literare și moartea lui Eminescu și chiar unele legi filologice se explicaū prin pesimism. Altă dată multe se explicaū prin ajutorul Romanilor: venia de la Latinii.

Călușerii s'au explicat de la Latinii: din *Salvus*, *Saltor* s'a făcut *călușar*!

Luați de pildă *Dicționarul limbii Romane* de A. T. Laurianu și I. C. Massimu din 1873 și citiți.

«Callusiarium s. m. *Salvus*, *Saltor*, june adornatu, «între altele și cu clopotelli la petiore, care în «dillele Rosalielor salta cu mai multi assemîni «sîe cum saltu, care pare una reminescenția a «saltului vechilor *Salsi* sau a celui din tempulu «lui Romulu, candu se rapira Sabinele, *Saltus equestris*».

Obiceiul numit *călușeri* pînă acuma tot cam așa s'a explicat.

Observăm însă un lucru:

Un geolog cînd găsește o fosilă, ca să o poată explica, adecă pentru ca să o poată clasifica, el caută mai întăiū pe cît îi e cu putință să o reconstituească, adecă să o facă așa cam cum a fost. S'a găsit de pildă iguanodonul de la Maestrikt, s'a căutat de s'a reconstituit: i s'au complotat părți cari îi lipsesc și s'a făcut întreg cam cum era, în cît dacă l'ai fi văzut în grădina museului de la Bruxelles ai fi crezut, dacă

nu că e viū, cel puțin că e împăiat, așa bine ce semăna.

Ca să explici un obicei trebuie să-l explici mai întăiū părțile existente, adică să-l recunosc părțile existente, să'i dai seamă ce sînt ele: cap, ori picioare, oase, unghii, etc.

Dar din cîți au dat explicație despre *călușeri* nimeni pre cît sciū nu ne-a spus ce caută acolo *mutul*, căci se scie că la *călușeri* este un *mut*.

Și alt ceva: cîți au vorbit despre *călușeri*, și au dat și explicare cuvîntului *călușeri*, l'au explicat de la *cal*.

Cu toate acestea în limba noastră există cuvîntul *căluș* care nu însemnează *cal* nici *căluș* ci însemnează de obicei o bucată de lemn care se pune în gură. Vorba românească: *i-a pus călușul în gură*, adică l'a oprit să vorbească.

Ca să ne explicăm obiceiul numit *călușeri*, adică să-l reconstituim, oare n'ar fi nevoie să ne întrebăm mai întăiū:

Nu cumva *mutul* de la *călușeri* este în vr'o legătură cu *căluș*, (căluș de pus în gură)?

Nu cumva într'o vreme oare-care, *mutul* de la *călușeri* va fi purtat un *căluș* în gură și de acolo se vor fi numit *călușeri*?

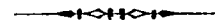
Sau dacă se numesc *călușeri*, oare nu cumva mai mulți dintre ei, sau poate chiar toți vor fi purtat odată *căluș* în gură?

Apoi dacă cuvîntul *căluș* (pe cît mi se pare) e de origine slavă, oare nu cumva întreg obiceiul este slav?

Și dacă e obiceiul slav care era în vr'o legătură cu morții cu *Elele* sau cu *Strigoii*, oare acest obicei nu s'a putut apropia sau altoi pe Sărbătoarea Roselor sau *Rosalia* la care Romanii aduceau rose pentru sufletele morților?

Oare întregul cîrd de *călușeri* de astăzi, nu va fi fiind remășița unei întregi procesiuni poate dănsătoare și purtătoare de rose din alte vremuri?

TH. D. SPERANȚĂ.



NOTE ȘI DISCUȚIUNI

Psihologia artistului dramatic

Anchetă asupra artiștilor de la Teatru Național

Asupra chestiunii de a se ști dacă emoțiunea personajului pe care l reprezintă artistul dramatic se resimte și în sufletul acestuia, Diderot în «Paradoxe sur un comédien», neagă cu desăvârșire acest lucru și afirmă cu tărie, că lipsa absolută de sensibilitate prepară pe actorul sublim.

Tot asupra acestei chestiuni psiho-fiziologul Binet, a întreprins o anchetă—anchetă făcută în timp de trei ani — și după ce a întrebat pe nouă din cei mai principalii artiști francezi, anume M-me Bartet și d-nii Sott, Mounet Sully, Paul Mounet Le Bargy, Worms, Coquelin, Truffier, de Teraudy, cu asentimentul tutulora, în «Reflexions sur le paradoxe de Diderot,» publicate în *Année psychologique (1896)* (1) face o afirmațiune absolut în contradicție cu ceea a lui Diderot, zicînd că actorul în scenă, încearcă în tot-d'auna emoțiile personajului (pag 284).

În acelaș timp Binet face și o rezervă, zicînd că sunt și artiști, cari au o părere contrarie celor nouă, pe cari i-a ascultat el, dar n'a putut vorbi cu nici unul din ei. Între acești din urmă i s'a spus că s'ar putea număra și marele artist Coquelin ainé.

Tot asupra acestei chestiuni, am încercat și noi o anchetă asupra artiștilor noștri de la teatrul național. Rezultatul la care am ajuns este dublu.

Unii din artiștii noștri, nu simt nici o emoțiune pe scenă, se poartă așa cum Diderot crede că e bine, iar alții, din contră, sunt mai mult sau mai puțin emoționați după natura lor individuală. Din prima categorie fac parte: d-na Ciucurescu și d-nii C. Nottara, Vasile Leonescu, Ioan Niculescu, Vasile Toneanu.

Din a doua categorie fac parte: d-nele Ar. Romanescu, Mar. Ionașcu, Constantza Sienescu și d-nii Ioan Petrescu, Ar. Demetriad, P. Liciu, C. Costescu, C. Mărculescu, I. Brezean, Ahil Georgescu, Sturdza Doria. Mi s'a spus că și d-nul Catopol, joacă emoționat, dar pe dînsul nu l'am putut vedea, așa în cît nu pot face o afirmațiune absolut exactă.

Această diversitate de mărturisiri, ne forțează a împărți studiul acesta în trei părți.

În prima parte, vom căuta să vedem care este teoria lui Diderot și cari sunt mărturisirile artiștilor noștri, din prima categorie.

În a doua parte, vom vedea, care este teoria lui Binet și cari sînt mărturisirile artiștilor noștri, din a doua categorie.

În a treia parte, vom vedea dacă se poate stabili o teorie nouă, care să se apropie mai mult de adevărata realitate.

I

Diderot cere artistului multă judecată; vrea ca el să fie un spectator rece și liniștit; îi cere pătrundere și nici o sensibilitate; îi cere arta de a putea imita tot felul de caractere.

Intr'adevăr dacă artistul ar fi sensibil, ar putea el să joace de două ori pe rînd cu aceeași căldură și cu același succes? Foarte cald la prima reprezentăție, el va fi epuizat și rece la o a treia. Artistul desăvârșit fiind un imitator atent al naturei, copist riguros al lui însuși și observator al senzațiunilor publicului, nu'și va slăbi jocul prin emoțiuni personale ci din contră îl va întări prin reflexiuni noi, îl va face să devină mai exaltat sau mai temperat, după cerințele momentului, și ast-fel publicul de sigur va fi mai satisfăcut.

Un actor care joacă din suflet, nu va fi nici odată la fel: va fi azi rece în scena, unde eră a fost încălzit, va fi azi sublim în partea unde eră a fost nesimțitor. Pe cînd din contră actorul care va juca după un studiu îndelungat al naturei omenești, după o imitație constantă a unui model ideal, model luat din memorie, va fi unul, și acelaș la toate reprezentațiunile, în tot-d'auna admirabil. — La el tot a fost dinainte gîndit, învățat, pus în ordine și atunci vom auzi aceleași accente calde, duioase, vom vedea aceleași pozițiuni și aceleași mișcări. Dacă există vre-o diferență de la o reprezentație la alta, de sigur că va fi în profitul celei din urmă.

Asupra acestui punct, iată ce ne spune d-l Nottara:

«Paradoxul lui Diderot, a devenit astă-zi, un «mare adevăr pentru comédian; acesta are mișciunea de a mișca fără a lăsa asupra lui cea mai mică urmă de sinceră emoțiune, căci dacă «se emoționează el însuși, atunci nu va putea «fi capabil, de a reda pe scenă, în fie-care seară

(1) Felix Alcan, Editeur Paris.

aceleași efecte, aceleași nuanțe cu aceiași precizie. D. Nottara, mai adăogă apoi că dînsul nu ar putea simți emoțiunea personagiilor și din cauză că genul rolurilor sale, de multe ori este acela al intriganților: *Don Sulust* din «Ruy-Blas», *Franz* din «Hoții», *Shylock* din «Negustorul din Veneția», etc. — greu de asimilat naturei sale proprii.

Cu toate acestea, zice d. Nottara «dacă vre-o dată, am dat scenei proprii mei nervi și dacă m'am lăsat a fi antrenat de propria mea emoțiune, asta mi s'a întâmplat, cînd am fost obligat să joc un rol care nu numai că nu era studiat, dar care era lipsit chiar de principii mnemotehnice; totuși nici odată n'am schimbat deplin personalitatea rolului cu firea mea proprie.

În urma unei lungi practice de scenă și apoi dat fiind faptul că este profesor de declamație la conservator, d. Nottara, posedă admirabil tehnica artei sale. Cea mai mică mișcare este studiată, este prevăzută.

Intr'adevăr studiază mult d. Nottara — și a studiat mai tot repertoriul teatrului nostru, — mai ales că este și director de scenă.

«Nu caut inspirațiune în jocul altor artiști, dar în închipuirile pe cari trebuie să le reprezint», zice d. Nottara. Cu totul alt-fel, își închipuește d. Nottara pe Hamlet; — cu totul alt-fel Rossi, care acum vre o două ani, a jucat pe scena teatrului nostru național, și cu totul alt-fel îl juca reposatul Manolescu. Că imită ceva d. Nottara, este evident, dar pe artiștii mari creatori nu, ne-o spune chiar dînsul, și îl credem sincer. Dar ce imită, atunci d. Nottara? «Un personagiu pe care mi l'am făurit eu în imaginația mea; pe acest personaj ideal, caut să'l imit», ne răspunde d-sa.

D. Nottara a bine-voit să'mi dea lungi deslușiri, de modul cum își făurește acest personaj ideal, și apoi cum caută să'l imite. Voiu căuta să rezum în cîte-va cuvinte, toate aceste deslușiri.

«După ce am citit piesa, zice d. Nottara, și posed bine de tot, întreaga acțiune, staū mult timp cu ochii închiși și în acest timp imaginațiunea lucrează. Văd misa în scenă, văd actorii mergînd, intrînd, eșind; prin cutare ușe sau prin alta, îi aud vorbind, mă aud pe mine, cu un cuvînt, întreaga acțiune se desfășură în mintea mea. Adese ori, am venit a doua zi la teatru și am făcut schimbări și n misa n scenă și în alte privințe, numai după sfatul avut, în

«seara precedentă, cu mine însu-mi. Cînd joc, caut să mă apropiu de tipul ce mi l'am făurit, mă ascult pe mine însu'mi și chiar în momentul în care vorbesc, îmi zic în mine «n'am fost bine aci, trebuia alt-fel». Din lucrul acesta trag un mare profit, căci dacă m'ași da rolului, dacă «a-și împrumuta însă-și personalitatea mea, ce m'ași face? Sistemul meu de lucru se aseamănă cu al pictorului, schițesc, mai întăi, apoi pun relief și pentru acest scop, studiez acasă, studiez la teatru, dar trag cel mai mare profit, cînd es din scenă și intru în culise, cînd mă judec, pe mine însu-mi și văd dacă am putut imita personagiul pe care mi l'am făurit în imaginație.»

Precum se vede d. Nottara confirmă întru tot teoria lui Diderot.

Tot în acord cu cele zise mai sus de Diderot, se găsesc și deslușirile pe cari mi le-a dat d. Vasile Leonescu, interpret al lui *Iasone* din «Medea», al lui *Othelo*, *Ruy-Blas*, *Carol* din «Hoții», creator al rolului *ducele*, din piesa «Ultimul Cironom» a marchizului Pandolfi etc.

Dînsul se unește mai în totul cu teoria filosofului francez. D. Leonescu nu-și aduce aminte, în frumoasa-i carieră de artist, să fi simțit emoțiunile personajelor reprezentate de dînsul, în afară de cele proprii naturei sale. Așa 'și amintește, că de cîte ori joacă piesa lui Schiller, «Hoții», în scena cînd Carol (d. Leonescu), se găsese pe malurile Dunărei, împreună cu cei-alți hoți și cînd i se spune de hoțul Schvarz: «Ce frumos răsare soarele», atunci el în fața sublimului spectacol simte că-i se redeșteaptă amintirile copilăriei sale, a timpului cînd era așa de fericit, și apoi pronunță cu adîncă emoțiune cuvintele:

«O inocența mea, inocența mea, priviți, toată natura este veselă și se încălzește la razele dulci ale primă-verei, de ce sunt eu singurul, care sug iadul, din plăcerile divine? Tot e atît de fericit, tot atît de înfrățit, prin spiritul păcei — universul întreg este o singură familie și colo sus un părinte! — Acela însă nu e și părintele meu! Eu sunt singur, sunt respins, nu cunosc dulcele nume de fiu!

«De m'ași putea întoarce în sînul mamei mele, de m'ași putea naște un cerșetor, m'ași osteni, pînă mi-ar curge din tîmple sudorii de sînge ca să dobîndesc... fericirea unei singure lacrimi!»

«Era un timp, cînd curgeau lacrimile, cu a-
«tîta plăcere. Scene din copilăria mea, nu vă
«veți mai reîntoarce... s'au dus, s'au dus pen-
«tru eternitate!»

De cîte ori joacă această scenă, i se redeș-
teaptă d-lui Leonescu, amintiri plăcute din copilă-
rie și adese «mi-am simțit ochii plini de lacrimi»,
îmi zicea dînsul.

Dar în afară de aceste împrejurări nu-și aduce
aminte d. Leonescu să fi simțit emoția perso-
nagiilor. Dînsul își studiază rolurile — și are
specialitatea unui singur gen de roluri—în cele
mai mici amănunte.

Sistemul său de lucru se aseamănă foarte mult
cu acela al d-lui Nottara. Ca și d. Nottara, pune
mare preț pe studiul amănuntelor.

Acest studiu de amănunte terminat, d. Leo-
nescu intră perfect stăpîn pe scenă, știind, pre-
cis, în ce moment, trebuie să pară că este emo-
ționat, cînd trebuie să dea curs lacrimelor, la-
crimi ce la dînsul se coboară din creier, pe
cînd la omul sensibil se ridică din suflet, la-
crimi care au fost asemănat de Diderot cu la-
crimile ce un seductor le varsă la genunchii
unei femei, pe care n'o iubește, dar pe care vo-
ește să o înșele; cu lacrimile ce un pungaș, le
varsă la poarta unei biserici, ca să te înduioșeze,
dar care după ce a văzut, că nu ți-a scos nici
un galogan, te injură; cu lacrimile, pe care le
varsă o curtezană, care nu simte nimic, dar
care leșină în brațele tale, pentru a te captiva.

D. Leonescu, cunoaște dinainte, locul unde
are să cază; ȳ-e studiată și mimica. «Apoi cînd
«sînt așa de stăpîn pe mine, spune d. Leonescu
«e posibil oare să încerc emoțiile personajului
«meu, nu mi așî perde oare rostul vorbirei, nu
«mi s'ar învălui creierul, ori mai știu eu, cînd
«să dau replica? Așî fi nenorocit dacă m'așî emo-
«ționa. 'Mî aduc aminte, că acum vre-o ciți-va
«ani, am jucat în Brăila, rolul lui Iago, din
«Othelo, și în scena acea teribilă, în care Iago,
«meditează la presupusa lui dezonoare, și cînd
«pronunță acele vorbe: «pare că văd urme în
«patul meu», m'am uitat așa de urît la un domn
«din parter, în cît înfricoșat acesta, a și șters-o
«din sală. Eu am observat lucrul imediat și chiar
«în momentul, cînd îmi debitam înainte tirada,
«m'am întrebat în mine, dacă eu voi fi cauza?
«Așa a și fost, căci la terminarea spectacolului,
«domnul acela, mă așteptă afară, gata să mă ea

«la bătae; crezuse, că cu tot dinadinsul, m'am
«uitat urît la el.

«Dacă măcar o parte din teribila emoțiune a
«lui Iago, ar fi pătruns și în sufletul meu, așî fi
«putut eu să'mî dau seamă de impresiunea, ce
«am făcut-o asupra fricosului domn din parter?
«De sigur că nu».

D. Niculescu, primul artist al comediei, este
foarte categoric, spune, că nu-și aduce aminte,
în lunga-ȳ carieră de artist, să fi simțit vre-o
dată emoțiunea personajului; «pe scenă nici o-
dată n'a avut lacrimi».

D. Toneanu, afirmă acelaș lucru: emoțiunea
«nu trebuie să ne stăpînească, ce ne-am face, dacă
«ea ne-ar domina? Am fi în tocmaș, ca niște
«cașî neînfrînați, cari ar lua-o razna. Cel puțin
«despre mine, știu că nu m'așî putea emoționa.
«Cînd joc, mă gîndesc, la mijloacele, cum aș
«putea mai bine să emoționez publicul, mijloace
«studiate deja.

D-na Ciucurescu, zice că nici odată n'a simțit
ca personajul piesei, «totușî cînd am jucat rolul
«*Ciucuresei*, din piesa *Ciucureasca*, și în partea în
«care pronunț cîte-va vorbe resbunătoare la a-
«dresa ziaristilor, cronicarii teatrali, am făcut
«aceasta cu multă căldură, cu multă simțire, așa
«în cît eu și cu *Ciucureasca*, am făcut o singură
«persoană.. Asta de sigur, din cauza marelui ne-
«caz ce-mî produc răutăcioșii cronicarii teatrali».

Toate cîte le văzurăm, spuse de artiștii noștri
confirmă cele de mult arătate de către Diderot.
Acesta scrie, în «Paradoxul său» că accentele așa
de dureroase ale artistului, nu sunt produse de
sentimentul actual, fiind-că ele sunt măsurate,
fac parte din un sistem de declamație, devin falșe
dacă sunt mai ascuțite, sau mai joase, măcar cu
a 20-a parte din un semi ton. Toate plinsetele
artiștilor, nu satisfac cerințele artei, de cît prin
un lung studiu din partea comedianului.

Înainte de a pronunța cuvintele rolului său,
actorul s'a ascultat multă vreme, și chiar în mo-
mentul în care turbură publicul, el se ascultă,
căci *talentul lui consistă nu în a simți, dar în a
reda foarte scrupulos, semnele exterioare ale sen-
timentului*. Consecință: Actorul este obosit și tu,
trist. «De n'ar fi așa cum zice Diderot, atunci ce
«nervî am mai avea noi, spune d Niculescu,
«unde am ajunge, căci gîndiți-vă la urmările
«ce o durere, lasă în noi, și atîtea dureri
«cîte ar trebui să le simțim noi pe scenă, ar

«urma să lase, tot atâtea urme : Oare este posibil «acest lucru?»

Iar d. Toneanu : «Ce m'ași fi făcut eu, dacă în «Mariage de Figaro», piesa lui Beaumarchais, «ași fi simțit durerea — fie ea orî cît de puțin intensă — pe care o simte *Figaro*, nu m'ași fi pierdut «eu oare șirul vorbirii? !Pot mărturisi, că nu «eram de loc emoționat — cum de altminteri «nu sunt nici odată — ba chiar, în momentul în «care, eu *Figaro*, plîng cu hohote, din cauza «presupusului adulter al femeii mele, am văzut «pe niște domni bătrîni, din stal rîzînd și atunci «întorcîndu-mă, către unul din colegii mei din «culise, îi spun — în tempo de plîns, — uite man- «ga-fa-le-le.»

Diderot, pentru a-și susține teza sa mai departe recurge la comparația între o povestire, pe care o face cine-va în o societate restrînsă, povestire mișcătoare, care face ca vocea să-ți fie întretăiată, care te face să plîngi, și aceeași povestire, însă acum făcută pe scena teatrului. Dacă vei povesti pe scenă, cu aceleaș expresiuni simple, cu acelaș gest natural, cu aceleaș lacrimi în voce, dacă vei plînge, cum plîngeai atunci cînd povesteai în restrînsa societate, dacă vei face acest lucru pe scenă, de sigur că vei fi luat în rîs. Mai mult de cît atît, să ne închipuim ipoteza că în momentul cînd tu făceai acea povestire mișcătoare, în restrînsul cerc, cînd și tu și auditorul erați mirați, emoționați, pînă la lacrimi, tocmai atunci, vine un nou personaj, în salon, vede toată lumea mișcată, întrebă, ce este? I se spune... și curios, cere să-î povestești și lui. Vei putea oare să faci acum acelaș lucru, să fii tot așa de mișcat ca și adineauri, cu aceleaș lacrimi în voce? De sigur că nu, răspunde Diderot. Să cereți acelaș lucru actorului, și veți vedea cum o va face, și de sigur că o va face mult mai bine de cît întîia dată.

Și mai departe se întrebă Diderot: «este oare «posibil ca un artist să fie stăpînit cu adevărat «de emoția ce o exprimă, și în același timp, «unul să-și arunce o privire în fundul unei loji, «altul să îndrepteze un surîs către culise, mai «toți să vorbească între dînșii?» Și relatează pentru a dovedi aceasta, o dublă scenă petrecută între un actor și nevastă sa, — una pentru public și alta auzită, numai de ei între ei, — scena în care amîndoi au ridicat aplause frenetice, atît din parter cît și din loji, în care strigătele de admirație, întrerupseră de zece ori pe artiști.

Aceasta este scena 3 din actul IV din «*Depit amoureux*» a lui Molière, dublată de incidentele cari s'au petrecut sub ochii lui Diderot însu-și, zice el, dar pe care Binet le atribue imaginației autorului celebrului paradox. E vorba în această dublă scenă, de schimbul de vorbe între Erast și Lucila, pe de o parte, scenă mișcătoare pînă de duioșie între cei doi amanți; iar pe de alta de cearta între bărbat și nevastă, care s'a terminat prin sgărierea brațului acesteia din urmă.

Tot în această ordine de idei, Diderot povestește multe alte întîmplări parte văzute, parte chiar simțite de el, cu care se încercă a dovedi, că sensibilitatea este rău făcătoare în scenă, de altminteri ca și în viață. Așa își aduce aminte Diderot, că nu se putea apropia de iubita lui de cît tremurînd, inima îi bătea, ideile i se întunecau, vocea lui îl incurca, zicea nu, acolo unde trebuia să zică da și da unde trebuia să zică nu. Comitea mii de stîngăcii, era ridicol din cap pînă'n picioare. Pe cînd chiar sub ochii lui rivalul său vesel, glumeț și ușuratic, se poseda bine, nu scăpa nici o ocazie de a lăuda, — și de a lăuda fin — amusa, plăcea, era fericit, cerea o mină care i se abandona, i se da de multe ori, chiar fără să o li cerut, iar Diderot într'un colț nu putea sta locului. În consecință omul sensibil se supune impulsurilor naturei și nu redă precis de cît strigătul sufletului său, iar din momentul în care își temperă sau își forțează strigătul, numai este un om sensibil, este un comedian care joacă.

Diderot era omul sensibil, rivalul lui, era comedian. Cine era mai fericit? De sigur comedianul.

Stăpînirea de sine, singele rece de care dă dovadă artistul bun pe scenă, este încă o dovadă, pentru Diderot, că el nu poate fi sincer emoționat. Așa povestește el o întîmplare, petrecută chiar sub ochii lui, la o reprezentație.

«Celebrul actor Lekain, se coboră în «mîntul tatălui său, acolo sugrumă pe mama sa, «ese apoi cu mîinile pline de sînge, e cuprins «de oroare, membrele îi tremură, ochii îi sunt «împăianjenați, părul i se sbirlește pe cap -- a «tău s'a sbirlit deja, teroarea te-a cuprins. Cu «toate acestea, chiar în acel moment, Lekain «împinge cu piciorul, în culise, o brățară ce se «desfăcuse de pe mîna unei actrițe. Veți zice, că «acest actor simte? Aceasta nu se poate. Veți

«zice, că este un actor rău? Aceasta n'o poate crede nimeni. Ce este atunci Lekain? Este un om rece, care nu simte nimic, dar care figurează în mod superior sensibilitatea».

Diderot enumeră apoi, multe asemenea scene, prin care caută a demonstra, că adevăratul artist dramatic, nu are adevărate emoțiuni ci numai le figurează. Toate aceste scene sunt atribuite de către Binet fantaziei lui Diderot. Inșă, din diferitele mărturisiri ale artiștilor noștri reiese că putem pune totuși oare-care preț pe ele.

Așa, artistul Leonescu, care la prima vedere, și se pare, că este emoționat sincer, care se dă cu totul rolului, în cât crezi, că s'a identificat cu totul cu personajul ce-l reprezintă, joacă cu mult sînge rece. In Ruy-Blas, în scena în care miniștrii sunt adunați la sfat, și ajung la ceartă pentru ciolanul de ros, cînd lacheul, intră pe ne-așteptate, cu acel celebru «poftă bună, Domnilor...», întru atît se încălzise artistul Leonescu, întru atît era stăpînit de rolul lui, în cât la un moment dat, punîndu-și mîna în cap, i a căzut peruca. De sigur că s'a crezut, că nici nu și-a dat seama de acest lucru, de oare-ce a continuat monologul fără să se întrerupă, punîndu-și și de aci 'nainte mîna în cap.

Cînd am amintit acest lucru, d-lui Leonescu, mi-a răspuns, că nu era cîtu-și de puțin emoționat, și-a dat perfect seama, de căderea perucei, ba încă se silea, ca să o ascunză sub masă, înpingînd-o cu piciorul. Dar, ne isbutind, a găsit prilejul, în momentul cînd înaintează citîi-va pași, pînă în mijlocul scenei, a șopti unuia din colegii săi, rugîndu-l să ia peruca.

Un alt asemenea fapt mi-a fost povestit de d-l Haralamb Lecca. In Pygmalion, frumoasa piesă a d-lui Bengescu-Dabija, cunoscutul artist Ioan Petrescu, joacă rolul preotului. In o mișcătoare scenă din piesă, d-l Petrescu, vorbea cu multă căldură și părea adînc emoționat. De odată cu pași majestoși, am putut controla faptul, vine pînă lîngă culise, de spune d-lui Lecca «teribil, mă doare măseaua», pentru ca imediat apoi, cu aceeași pași majestoși, să înainteze în scenă, și cu aceeași căldură în voce, să poată emoționa adînc publicul, ce aprețiază în destul pe acest meritos artist. Se întreba d-l Lecca, «nu era mai preocupat Petrescu de durerea de măsea, de cât de sentimentele ce sbuciumău sufletul preotului? de sigur că da».

Și acum ca încheere a expunerii teoriei lui Diderot, putem resuma afirmațiunile, ce el caută a le dovedi, anume:

I. Emoția nu se poate repeta după voință, ea se epuizează.

II. Artiștii nu sunt sincer emoționați, probă dublele scene.

III. Actorii în culmea situațiunii dramatice, aș mult sînge rece, ceea nu s'ar întîmpla, dacă ar fi sinceri emoționați.

IV. Dacă actorul ar fi cu adevărat emoționat, atunci nu s'ar putea ca în cele mai mărețe momente de desfășurare a acțiunii dramatice, să facă două lucruri de o dată:

(a) Să fie cuprins de o emoție sinceră.

(b) Să-și poată supraveghea jocul.

Rămîne, ca într'un articol viitor, să vedem ce se poate răspunde acestei teorii, și mai ales ce zic, cea mai mare parte din artiștii noștri dramatici, cari s'aș ridicat cu putere în contra paradoxului lui Diderot.

ȘTEFAN I. RĂSNOVANU.

MIȘCAREA LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

Stoguri blonde (poeme în proză) de Aurel Iorgulescu. — Ne bîntue criza, statul e în cea mai grea încurcătură, negustorii se plîng de banca națională și de monopolurile realizate saș anunțate de guvern, funcționarii sunt nemulțumiți de impozitul de 5% și tremură să nu cadă victime ale economiilor budgetare, toată lumea așteaptă cu nerăbdare recolta viitoare, primejduită în unele părți — a apărut *Stoguri blonde*, poeme în proză de D-l Aurel Iorgulescu. Afișe marți verzi anunță Capitalei acest eveniment, ca și cum *poemele în proză* ar cuprinde vre-o deslegare la gravele probleme ale zilei!..

După obicinuitul portret cu autograf al autorului — un tînar pletos, se înțelege, — ne întîmpină o prefață de D-l Alexandru Macedo nsky prefață care ne surprinde prin cîte-va observațiuni juste și de bun simț.

«Verlaine dicea: «nuanță, imagine, musică», așa trebuie să fie poetul, ér încolo, tot ce se scrie, — nu este — de cât... literatură.

«Se pôte înlocui definițiunea poetului decadent

frances, cu alta mai adovărată, și anume: că în afară de sinceritate și enthusiasm nu există poezie.

«Prin urmare, ori-cât s'ar căuta a se aduce imaginii, a se da senzațiuni musicale, a se nuanța, aceste căutări în adins urmărite, vor duce la creațiuni reci, vor trăda *posu*, afecțiunea, și totă epoca actuală, pătinesce mai cu sémă de afecțiune și de posă. Contemporani, sunt isbiți de o bôlă ciudată... nu mai voiesc să fie naturali, să-și represinte temperamentele, eul, cu alte cuvinte, individualitatea proprie... Și atât în pictură, cât și în versuri, în musică și în cellel'alte arte, la noi, cât și peste tot aiurea, ce se urmăresce, idealul dupe care se allérgă, este întortochierea, bizareria, scamatoria de pensulă séu de condei, de daltă sau de sunnete, într'un cuvânt, se ține cu ori-ce preț séu a se face *noû séu* a se face *suprințetor*.

«Nimeni nu mai lasă să-și vorbescă inima în plac. Poeți, artiști dramatici, muzicanți, pictori, sculptori, prosatori, oratori — toți — de la mic la mare, nu mai fac alt-ceva de cât *gymnastică*».

D-l Macedonsky combătînd întortochierea și bizareria într'un stil bizar și-o ortografie întortochiată — în care se scrie *pharmec* și *sufflet* — iată o glumă frumoasă pe care ne-o rezerva secolul al XX-lea...

«Uni se dau de-adura alți se dau tumba, alți umblă într'un picior, alți în patru, dér pe două picioare, puțin de tot mai umblă, puțin, își mai represintă natura lor. In alți termenii, ce se petrece, este un *halamuc*».

Cît de adevărat...

«Ca o rară manifestațiune suffletescă originală, se ivesce, printre *măimutăria* și *umflarea* quasi generală, un ténér și o carte, cari au sciut să rămână expansiunii sincere,—așa că acest fenomen, allăturat cu alte câte-va, accentuează însă-nătoșirea.»

Și cu toate astea, tot D-l Macedonsky ne spune mai departe că tînărul Iorgulescu «face parte din acea sublimă familie de anormali pe cari *normali* — vulgul — îi vor urmări cu rînjete»...

Unii scriitori, ne spune precuvîntătorul, ajung la un mare renume dar sunt repede uitați. Așa este Walter Scot. Alții rămîn posterități. Așa este Lamartine, Victor Hugo, Leconte de Lisle, Lord Byron, Schakespeare (sărmanul ! cu *sch!*...) Goethe, Flaubert. Intre aceștia este și D-l Iorgulescu.

«*Stoguri blonde* posedă în mod simțitor însușirea de a nu lăsa în urma-i impresiunile trecătoare ale scrierilor ephemere și deci nu este pericol ca vre-un premiu academic să se oprească vre-odată asupra lor, spre a le pune în rînd cu «Clipe de liniște», cu *Figaniada* și alte academice.»

Să vedem cum ține autorul promisiunile pe cari le face maestrul.

* * *

Două însușiri ne frapează la cîrpaciul literar care este D-l Iorgulescu — însușiri pe cari le-am semnalat de atîtea ori la ceî-lalți cîrpaci. Intîi, o iubire de sine bolnăvicioasă.

«Rațele soarelui alunecă pe față-mi, mă desmiérdă cu o sărutare ferbinte ce mă face să strălucesc de bucurie».

«Cînd es afară, pe buclele-mi de păr lipindu se fulgi albi, mă arétă cărunțit, ér pe mustăți mi-atîrnă chiciura»...

«Ochi-ți cu priviri curate — îndreptează-i peste păru-mi des și blond, peste păru-mi strălucitor»...

Apoi, un sexualism exagerat care-l face pe autor să adreseze «Imnuri Venerii» și să vadă voluptate pretutindenii, chiar și pe frunzele arborilor...

Unde însă aceste două însușiri, agramentate de un fel de perversitate a simțirii, sunt aduse la cea mai înaltă expresie, este în fantezia intitulată *Vis și realitate*. Autorul visează că o femeie îl atrage într'o tavernă pentru a-l seduce.

«Nu te neliniști, ci ține minte ce-ți spun, ascultă-mă: *vreaú să mă iubesci*... și smulgându-mi spada de la bréu, își apasă sênul, din care se exala un parfum amețitor, peste furtuna de flacări, ce-mi alerga prin sânge. Intr'o clipă, ea smulse, rupse, depărtă zădărnicia vestmintelor melle, de plasticitatea corporală, ce scânteia la lumina azurie a lămpel, ca o statuie de onix. M'am supus la tôte ce-mi porunci și rémas obiect fără voință nu mai aveam nici grai, nici cugetare, nimic de cât simțul dumnezeiesc al unei voluptăți fără marginii, ce mă mușca cu o crudime sdrobitoare și ce mă alinta cu o desmierdare, fără nume. Măinile îmi erau în măinile ei, ce se încleștau asupra alor mele, ca nisce verigi de oțel, roșit în foc. Aș fi voit să strig, să mă smulg, departe, departe de ea, de lume, de realitate, de mine însu-mi, dar îi aparțineam, îi

aparțineam... eram al ei, și voluptatea creștea și de odată îmi părăsiți starea de extaz și la rîndul meu puternic, o tințuiți sub neîmblîndirea musculară a sexului, de acea dată poruncitor și neînmîldios, trufaș și triumfal. În urmă o oboselă leșinătoare mă asvêrli de sdrênța aceluși corp, fără nici o mișcare.

... Când mă deșteptați din acel vis de gróză și de voluptate, o sudóre ferbinte îmi scâldea tot corpul, de sus și până jos.

Și visul meu, n'a fost vis, ci realitate; sau mai bine exagerare a ei, din cauza stăreți de nepubertate sufletescă anterioară, a fost acesta, — ... ér a doua și când reîntors acasă, îmi veduți din întemplantare în oglindă, chypul palid și ochiți cercuiți de un doliu bizar, șovăiți și înțeleseți că un trăsnet a omorât în mine Columba cu aripți albe, și crinul virginal, ce erau podóbe unei vârste, pe cari ori-ce muritor a avut-o, și pe care ori-ce muritor, o va rechema ori-când zadarnic.»

Credem că astfel de obscenități sunt menite să revolte pe ori-ce om onest — chiar dacă autorul n'ar fi discipol al D-lui Macedonsky și chiar dacă opera a fi mai puțin adormitoare ca *Stoguri blonde...*

Pe-același drum, poeziți de Artur Stavri. — De și poezia «decepționistă» a fost în timpul din urmă banalizată și compromisă prin exagerări de legiunea tinerilor pletoși, totuși nu 'e primejdie ca volumul d-lui Artur Stavri să se confunde cu literatura comercială care caută să ademe-nească lumea cititoare prin coperte împestrițate. O limbă simplă, firească, limpede și mlădioasă, ne arată îndată că nu avem de a face cu un poet de duzină, dintr'aceia cari hotărâsc titlul poeziei înainte de a se fi gîndit la cuprins și cari fără să aibă ceva de spus, torturează vocabularul pentru a face o poezie cu ori-ce preț. La aceștia, *meșteșugul* te impresionează rău, chiar cînd ajung să spue ceva destul de bine — pe cînd d. Artur Stavri are în tot ce scrie un vădit accent de sinceritate.

Ca poet decepționist, d. Stavri are o notă originală: resignarea. În locul ureți și revoltei amare în potriua societății, o tristețe liniștită, o blîndă melancolie; dorința de a uita de lume, de oameni, de a se pierde în contemplarea na-

turei, în visuri nelămurite — de a cădea în viața vegetativă...

IN NORI DE FUM

Ajunsă-i vara la sfîrșit
Și dă'n apus de soare-acum;
Să'neacă satul liniștit
În nori de fum.

Și de departe, de la schit,
Bătăi de toacă, picături
De note grele, aiurit
Mor în păduri...

Din lumile ce le-am trăit
Tresar domoale tînguirți
Și-mi luminează 'n asfințit
Dulci amintiri...

Lăsați să uit... A fost odată —
Și-i toamn'acum, târziu i-acum:
Și ideal și lumea toată
Is nori de fum.

Nici desperări violente, nici bucuriți isbucni-toare nu vom găsi în poeziile acestui scriitor pe care natura pare a-l fi înzestrat cu o fire con-templativă...

...Toate zilele din viață
S'au scurs incetul, netrăite
Făr'de dureri ucigătoare
Și fără clipe fericite.

În mai tot volumul de acum, ca și în cele-lalte ale poetului, ni se înfățișează peisagiți, priveliști din natură, văzute firește prin prizma subiectivității autorului.

Că după cum mi-i lumea -- cînd tristă cînd senină,
Priveliștea se vede în umbră ori lumină.

În descrierea acestor priveliști, autorul lasă de dorit din punctul de vedere al plasticității. În loc de a ne da un *ansamblu* puternic, expresiv prin cîte va trăsăturți sugestive — *Seara pe deal* a lui Eminescu !... — poetul se pierde în amănunțimi. În acest mod atenția se împrăștie, notele se slă-besc unele pe altele și icoana apare ștearsă...

În poezia *Fugiți, fugiți...* acest cusur dispore;

FUGIȚI, FUGIȚI...

Adoarme satul de-cu-sară
În umbre moi, în aer sur;
Ca de-obiceiți
Sătenii s'au culcat pe-afară
Și codriți vineți de'mprejur
Adorm și ei.

Li-i somnul dulce'n amurgit —
Și'n umbră toate 'nctul mor

De cum apune;
Pe stânci de plumb, la răsărit,
Apasă greu un negru nor
Ca de cărbune.

Acolo par'că stă pe loc —
Și totuși crește fioros
De 'ntunecat;
Il luminează benzii de foc
Și'n tunet surd se lasă 'n jos
Vuind spre sat.

Sătenii, buimaci de somn s'adună —
Și'i vezi, de fulgeră cumplit,
Făcindu-și cruce —
Și codri aue când tună,
Iar clopetele de la schit
Se pling năuce.

Un brad s'aprinde fulgerat —
Și par'că munți se prăbușesc
Mugind nebun —
Și boabe mari de apă bat
În prund și fierb și clocotesc
Ca pe cărbuni.

Prin urletul cumplit de-afară,
Depart. oamenii îngroziți
S'aud strigind
Cu voci sălbatece de fiară:
«Fugiți; vin apele; fugiți,
«Fugiți curînd!»

Un trăsnet prinde să detune —
Ș'o clipă codri răvășiți
S'au luminat:
S'asvirl puhoalele nebune
Și vin gemînd,—potop; fugiți,
«Fugiți din sat!»

E drept că d. Stavri compensează întru cît-va lipsa de putere în descriere, prin delicateța nuanțelor. Și același lucru se poate spune și despre sentimentele pe care le exprimă: nu sînt nici odată puternice dar sînt în schimb fin redat.

Poate este în legătură cu lipsa de energie pe care am arătat-o ca notă caracteristică a poetului Stavri — faptul că în volumul de acum nu găsim nimic nou, nimic deosebit de poeziile de mai înainte ale aceluiași scriitor.

În această privință titlul e justificat pe deplin. Lira d-lui Stavri este monocordă. Și cum publicul cititor — după cît ni se pare — începe a se îndepărta din ce în ce de poezia pe care D. Gherea a numit-o decepționistă, se naște întrebarea: va putea d. Stavri, să evolueze—să năpârlească? Dacă nu, riscă să fie curînd uitat.

Bucarest (Souvenirs d'un parisien, roman contemporain) de Raymond Manigot de Cacères. — Este un roman de intrigă menit să servească de lectură recreativă. Daniel de Roxelane silit să întrerupă relațiunile sale de amor cu contesa de Bargères din pricina «geloziei stupide» a contelui, vine să se stabilească în București, invitat fiind de amicul său din copilărie Gordeanu. Aci devine amantul Zoei, soția lui Gordeanu, de și acesta — care 'și iubea nevasta la nebunie — plecînd la moșie, o încredințase în paza lui, pentru a apela oare-cum discret la sentimentele lui de cinste și prietenie. Gordeanu aflînd trădarea Zoei suferă cumplit, pînă cînd o întîmplare face ca să fie omorît de un țaran de la moșie, cu care avusese neînțelegeri. Daniel se căsătorește cu Zoe și pleacă la Paris.

Romanul se petrece în cercurile *mondaines*, chiar anul acesta... și e presărat de cîte-va detalii picante românești, pentru culoare locală; cam imoral ca mod de a pricepe viața, dar mai puțin de cît ne puteam aștepta de la un parizian — mai puțin de cît *Stoguri blonde!*... Stil limpede și fără pretenții de subtilitate; se citește ușor; de recomandat ca lectură distractivă în călătorie.

Notițe bibliografice

Cărți primite la redacție

Ilie Ene. Anuarul societății agricole a proprietarilor și cultivatorilor din România pe anul 1899. București Tip. Gazetei săteanului 1900.

Sergiu Cujbă. Morala omului politic. București. Tip. Speranța 1900.

D. S. Vasilin-Bacău. Istoria Românilor întocmită după un plan cu totul nou. — Partea II, Istoria civilizației. — București. Editura Sfetea.

Buletinul societății de științe din București-România. Anul VIII No. 6. Asupra unui calcar sarmatic din N. E. Moldovei de Dr. Ion Simionescu. București Imp. Statului 1900.

Ion Simionescu. Note sur quelques ammonites du néocomien français. Grenoble 1899.—Synopsis des ammonites néocomiennes. Grenoble 1900.

Den. Măciucanu și T. Dragu. Poveste?... București. Tipografia «Speranța» 1900.

N. Iorga. Scurta istorie a lui Mihaie Viteazul în amintirea celor săvîrșite acum trei sute de ani. București. Editura Socec 1900.